

Lain kuollut kirjain?

Seta ry:n vaikuttamistyö kehotuskiellon kumoamiseksi vuosina 1990–1998

Poliittisen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija(t):
Selmi Holopainen

Ohjaaja(t):
yliopistonlehtori Mika Suonpää

16.9.2024
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä(t): Selmi Holopainen

Otsikko: Lain kuollut kirjain? – Seta ry:n vaikuttamistyö kehotuskiellon kumoamiseksi vuosina 1990–1998

Ohjaaja(t): yliopistonlehtori Mika Suonpää

Sivumäärä: 66 sivua

Päivämäärä: 16.9.2024

Vuosina 1971–1999 Suomen rikoslainsäädännössä oli voimassa kehotuskielloksi kutsuttu pykälä, jonka mukaan homoseksuaalisuuteen, tarkemmin samaa sukupuolta olevien haureuteen, kehottamisesta voitiin tuomita sakkoihin tai enintään kuuden kuukauden vankeuteen. Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkitaan Seta ry:n vaikuttamistyötä kehotuskiellon purkamiseksi vuosina 1990–1998. Työn ensimmäisessä osassa tarkastellaan, millaista vaikuttamistyötä Seta teki ja ketkä olivat vaikuttamisen kohteena. Toisessa osassa tutkitaan puolestaan sitä, millaista argumentaatiota Seta käytti ja miten se pyrki vaikuttamaan suomalaiseen mielipideilmastoon. Kolmannessa osassa tarkastellaan, miten Seta kehittyi järjestöllisesti 1990-luvulla ja millaista vastakaikua se sai työilleen. Tämän lisäksi työssä tutkitaan, millaista vaikutusvaltaa Seta käytti kehotuskiellon purkamisessa.

Vaikka kehotuskiellon vaikutus oli oikeudellisessa mielessä vähäinen, sen tosiasiallinen symbolinen ja poliittinen merkitys oli huomattava. Tutkielman tarkoitus onkin tehdä kehotuskiellon aikaista yhteiskunnallista tilaa sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien eteen tehtyä vaikuttamistyötä näkyvämmäksi ja ymmärrettävämmäksi osaksi suomalaista historian tutkimusta. Aiheen tutkiminen on tärkeää tutkimuksen vähyyden vuoksi sekä siksi, ettei vähemmistöjen oikeudellisen aseman tai mielipideilmaston paranemista voi selittää pelkästään yhteiskunnan liberalisoitumisella.

Opinnäytteen keskeisin menetelmä on laadullinen historian tutkimus, jonka tukena hyödynnetään queer-tutkimuksellista otetta. Queer-tutkimuksella täydennetään historian tutkimuksen perusmenetelmiä, mikä mahdollistaa kokonaisvaltaisemman tarkastelun erilaisten rakenteiden ja normien vaikutuksesta kaikkiin yhteiskunnan jäseniin.

Työn alkuperäisaineisto koostuu ensisijaisesti Setan sisäisistä materiaaleista, yhdistyksen kannanotoista ja vastineista sekä *SETA*-lehdistä vuosilta 1990–1998. Aineistosta nousee kaksi Setan vaikuttamistyön pääkategoriaa: suoraan päättäjiin kohdistettu lobbaus ja yleinen mielipidevaikuttaminen. Tämän perusteella aineisto on jaoteltu kuuteen tyyppiin, joiden avulla Setan vaikuttamisen keinoja tai argumentaatiota voi ryhmitellä. Nämä tyypit ovat lainuudistustyöhön osallistuminen, sidosryhmiin vaikuttaminen, kansalaisaktivismi sekä argumentaatioissa toistuvat kansainvälisyys, koettu syrjintä ja hyvinvointivaltioon tukeutuminen. Nämä yhdessä luovat Setan vaikuttamistyön kokonaisuuden.

Tutkielman keskeinen havainto on, että vaikka kehotuskiellon kumoaminen oli monen tekijän summa, Seta onnistui nostamaan kehotuskieltoa julkiseen keskusteluun sekä eduskunnan käsittelyyn, mikä asetti paineita lain kumoamiseksi. Vaikuttamistyöhön kuului niin mielenosoituksia, lausuntoja ja kuulemisia, mielipidekirjoituksia kuin tapaamisia ministerien kanssa. Työ kantoi lopulta hedelmää. Tätä tuki Setan järjestöllinen kehittyminen 1990-luvulla valtakunnalliseksi liitoksi. Samalla kehitys pakotti Setan pohtimaan, halusiko se olla ammattimainen lobbausorganisaatio vai protestiliike. Onnistunut vaikuttamistyö ja vilkas sisäinen keskustelu osoittivat, että molemmille oli sijaa ja kysyntää Setassa.

Avainsanat: Seta, kehotuskielto, sateenkaarioikeudet, queer-tutkimus, kansalaisyhteiskunta

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimusaihe ja keskeiset käsitteet	6
1.2 Historian- ja queer-tutkimuksen raamit	9
1.3 Alkuperäisaineisto	13
1.4 Aineiston jäsentely ja tutkimusmenetelmät	15
2 Lobbausta ja suoraa toimintaa	20
2.1 Kabinettivaikuttaminen muutoksen mahdollistajana	23
2.2 Puolueet ja kansainvälinen yhteisö sidosryhminä	26
2.3 Kansalaisaktivismi keskustelun sytykkeenä	30
3 Mielipidevaikuttamista ja argumentointia	34
3.1 Pohjoismaat ja Eurooppa verrokkeina	36
3.2 Syrjintä varoittavana esimerkkinä	39
3.3 Hyvinvointivaltio tasa-arvon takaajana	43
4 Kritiikkiä ja toiminnan kehittämistä	47
4.1 Vaikuttamistyön ammattilaisia	47
4.2 Protestiliike vai lobbauskoneisto?	49
5 Johtopäätökset	53
Lähteet	60

1 Johdanto

Joka julkisesti kehottaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen haureuden harjoittamiseen, on tuomittava kehottamisesta samaa sukupuolta olevien haureuteen 1 momentissa säädettyyn rangaistukseen [enintään kuuteen kuukauteen vankeutta tai sakkoja].¹

Miltei kolmen vuosikymmenen ajan Suomen rikoslainsäädännössä oli voimassa pykälä, jonka mukaan homoseksuaalisuuteen, tarkemmin samaa sukupuolta olevien haureuteen, kehottamisesta voitiin tuomita sakkoihin tai enintään kuuden kuukauden vankeuteen. Tämä kehotuskielloksikin kutsuttu momentti säädettiin lakiin samalla, kun homoseksuaaliset teot poistettiin rikoslaista vuonna 1971. Kehotuskielto poistettiin laista vuonna 1999, kun rikoslain kokonaisuudistus saatiin lopullisesti valmiiksi. Mutta millainen laki kehotuskielto oli, ja miten se päätyi romukoppaan rikoslain kokonaisuudistusta työstettäessä?

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin suomalaisen kansalaisjärjestö Seta ry:n (silloinen Seksuaalinen tasavertaisuus – Sexuellt likaberättigande – SETA ry) vaikuttamistyötä kehotuskiellon purkamiseksi vuosina 1990–1998. Tutkielma on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisessä tarkastelen, millaista ja keihin kohdistettua vaikuttamistyötä Seta teki kehotuskiellon kumoamiseksi. Toisessa tutkin Setan käyttämää argumentaatiota, jota se hyödynsi erityisesti mielipidevaikuttamisessaan. Kolmannessa osassa tarkastelen, miten Seta kehittyi järjestöllisesti tuona aikana ja millaista kritiikkiä Seta sai osakseen jäseniltään. Tämän lisäksi arvioin läpileikkaavasti, millaista vaikutusvaltaa Setalla oli kehotuskiellon purkamiseen.

Seta näki kehotuskiellon tekevän eriarvoisesta kohtelusta laillista Suomessa. Toisaalta kiellon poistamisen ajateltiin mahdollistavan sananvapauden kaikille seksuaalisuudesta riippumatta, mikä samalla kasvattaisi seksuaalivähemmistöjen näkyvyyttä ja vähentäisi eristäytyneisyyttä.² Sen lisäksi, että kehotuskielto nähtiin itsessään haitallisena, pykälä toimi tukkeena muille tasa-arvoa edistäville lainuudistushankkeille, joita Seta ajoi samaan aikaan kehotuskiellon purkamisen kanssa. Näitä olivat erityisesti suojaikärajojen yhdenmukaistaminen, syrjintäsuojan ulottaminen seksuaaliseen suuntautumiseen eli sen perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltäminen sekä parisuhteen rekisteröinnin ja adoption samaa sukupuolta oleville

¹ Ailio & Nikkarinen 1973, 1245.

² Saarinen 1991, 15.

pareille mahdollistava lainsäädäntö. Vaikka homoseksuaalisuus itsessään ei ollut laitonta, siihen kehottaminen – miten se ikinä kulloinkin tulkittiin – oli lain mukaan Suomessa kiellettyä.

Kehotuskiellon aikana homoseksuaalisuuteen ei siis saanut kehottaa julkisesti, vaan se oli rangaistava teko. Ensi silmäyksellä laki voi vaikuttaa mitättömältä tutkimusaiheelta, sillä lakia ei valvottu kovinkaan tarkkaan ja siitä annettiin koko sen olemassaolon aikana vain yksi rikoksen todennut tuomio. Vaikka kehotuskiellon vaikutus oli oikeudellisessa mielessä vähäinen, sen symbolinen painoarvo ja siten tosiasiallinen vaikutus suomalaiseen tasa-arvopolitiikkaan oli huomattava. Tutkielmani tarkoitus onkin tehdä kehotuskiellon aikaista yhteiskunnallista tilaa sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen eteen tehtyä vaikuttamistyötä näkyvämmäksi ja ymmärrettävämmäksi osaksi suomalaista historian tutkimusta. Aiheen tutkiminen on tärkeää tutkimuksen vähyyden vuoksi myös siksi, ettei vähemmistöjen oikeudellisen aseman tai mielipideilmaston paranemista voi selittää pelkästään yhteiskunnan liberalisoitumisella. Asenneilmapiirin kehitys ei ole myöskään lineaarista, ja keväällä 2024 julkaistun Euroopan unionin perusoikeusviraston raportin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva häirintä on kääntynyt Suomessa ja muualla Euroopassa kasvuun. Syrjinnän kokemukset ovat Euroopan tasolla hienoisessa laskussa, mutta vihan motivoiman väkivallan määrä on lisääntynyt. Suomalaisista vastaajista 47 % oli kokenut häirintää viimeisen vuoden aikana. Koko unionin keskiarvo oli tutkimuksessa 54 % ja vaihteluväli 40–63 %.³ Vaikka Suomen luvut ovat unionin keskiarvoa paremmat, on häirintää ja syrjintää kokevien osuus silti merkittävä.

Tutkielmani johdanto-osassa esittelen tutkimusaihettani ja aineistojani sekä peilaan aiheitani queer-historiantutkimuksen traditioon. Lisäksi käyn läpi työni menetelmiä ja peruskäsitteitä. Tutkielman muissa käsittelyluvuissa käsittelen Setan tekemää poliittista lobbausta ja mielipidevaikuttamista, argumentaatiota sekä toisaalta Setan vaikutusvaltaa ja Setan saamaa vastaanottoa vaikuttamistyölleen.

³ European Union Agency for Fundamental Rights 2024, 16, 69.

1.1 Tutkimusaihe ja keskeiset käsitteet

Tutkielmani käsittelee Setan tekemää vaikuttamistyötä, sen kohteita ja siinä käytettyä argumentaatiota sekä Setan käyttämää vaikutusvaltaa kehottamiskiellon purkamiseksi. Olen eritellyt Setan kehotuskieltoon ja lainsäädäntövaikuttamiseen liittyviä tarkempia tavoitteita, joita olivat esimerkiksi kehotuskiellon kumoamista koskevien lakiesitysten saaminen eduskunnan käsittelyyn sekä vaikuttaminen yhteiskunnan normeihin, asenteisiin ja viranomaisten toimintaan. Tähän liittyi Setan halu saada nostettua kehotuskieltoa julkiseen keskusteluun sekä vaikuttaa median tapoihin käsitellä sateenkaariteemoja sekä kouluttaa niin omia jäseniään kuin yhteisön ulkopuolisia ihmisiä sateenkaarioikeuksista. Lisäksi Setan tavoitteena oli vapauttaa sateenkaariyhteisön jäsenet itsesyrjinnästä sekä vahvistaa yhteisön sisäistä yhteenkuuluvuutta.⁴

Kehotuskielto on hedelmällinen aihe tutkittavaksi, sillä yhtäältä sen kumoaminen oli merkittävä käänne Suomen sateenkaarioikeuksissa mutta se toisaalta on jäänyt myöhemmin otettujen edistysaskeleiden varjoon ja siten vähemmälle huomiolle. On nurinkurista ajatella, että esimerkiksi parisuhteen rekisteröinnin mahdollistava laki olisi voinut tulla voimaan ennen kehotuskiellon purkamista, sillä sekin olisi voitu tulkita ”kehottamiseksi”. Koko lain suurin ongelmallisuus piilikin sen monitulkintaisuudessa.

Olen erityisen kiinnostunut kansalaisjärjestöjen vaikutusmahdollisuuksista sekä poliittisen osallistumisen muotojen monipuolistumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Seta on tästä näkökulmasta monella tapaa sopiva tutkimuskohde, koska sillä on vakiintunut ja näkyvä rooli suomalaisella sateenkaaritoimijoiden kentällä. Seta oli jo 1990-luvulla Suomen suurin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien ja aseman parantamiseen keskittyvä kansalaisjärjestö noin 3 000 jäsenellä⁵. Setan toiminnasta on myös olemassa järjestelmällisesti arkistoitua tietoa, toisin kuin vähemmän järjestäytyneiden aktivistiryhmien toiminnasta. Seta oli 1990-luvulle tultaessa myös kehittynyt järjestöllisesti entistä vakiintuneemmaksi toimijaksi suomalaisen kolmannen sektorin sisällä. Seta kutsuttiin osallistumaan yhä useampaan instanssiin asiantuntijaroolissa, ja toiminnan laajeneminen valtakunnalliseksi vaati

⁴ Toimintasuunnitelma vuodelle 1993. Edustajakokous 1992. Kansio CA2, 369 SETA, TA; Syyskokous 16.12.1990 – liite 4, Toimintasuunnitelma vuodelle 1991. Yleiskokoukset 1990. Kansio CA1, 369 SETA, TA.

⁵ SETA. Esite 1994. Kansio DD1, 369 SETA, TA.

suuriakin organisaatiouudistuksia⁶. Siksi Setaa tutkimalla saa myös melko hyvän kuvan siitä, miten ja millaisia sateenkaarioikeuksia Suomessa on viimeisen 50 vuoden aikana ajettu.

Keskityn työssäni juuri 1990-lukuun, sillä 1970-luvulla homoseksuaalisuus oli yhä osa suomalaista sairausluokitusta ja siten sateenkaariyhteisön asema oli 1990-lukua vaikeampi. 1980-luvulla puolestaan Setan järjestölliset voimavarat vei AIDS-kriisi ja sen tuoma epävarmuus. Tuohon aikaan julkinen keskustelu homoudesta oli usein sensaatiohakuista ja kielteistä. 1990-luvulle tultaessa AIDS-kriisi oli laantunut ja Seta pystyi jälleen keskittymään lainsäädäntöhankkeiden edistämiseen. 1990-luku oli otollisempaa aikaa lainsäädännön kehittämiseksi myös siksi, että Suomi suuntautui Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ulkopoliitikassaan entistä enemmän kohti Eurooppaa ja eurooppalaista arvoyhteisöä. Lobbaustyössä pohjoismaisuuden korostamisen rinnalle nousivatkin eurooppalaisuuden ihanteet⁷.

Kansalaisjärjestöjen tutkimuksen sitominen osaksi poliittisen vaikuttamisen tutkimustraditiota on aiheellista erityisesti Pohjoismaissa, joissa järjestäytyminen erilaisiin yhdistyksiin ja liikkeisiin on erityisen suuri osa kansalaisyhteiskuntaa⁸. On tärkeää tutkia kansalaisyhteiskunnan roolia yhteiskunnallisen muutoksen alullepanijana. Kansalaisjärjestöjä tutkimalla saamme tietoa järjestäytyneistä liikkeistä sekä niiden vallasta ja roolista yhteiskunnallisessa keskustelussa. Setaa käsittelevä tutkimus liittyy siten suurempaan viitekehykseen kolmannen sektorin tutkimuksesta. Suomessa on perinteisesti ollut vahva kolmas sektori, mutta kansalaisjärjestöjen ja niiden tekemän vaikuttamistyön tutkimus jäävät helposti valtiollisten elinten, puolueiden ja työmarkkinajärjestöjen varjoon. Tutkija Martti Siisiäisen mukaan yhdistykset toimivat kuitenkin siltana kansalaisyhteiskunnan ja valtion sekä toisaalta kansalaisyhteiskunnan ja markkinoiden välillä, ja Suomessa monen muun maan tapaan järjestöillä on suurta sosiaalista pääomaa.⁹ Samoin tutkijat Harri Laaksonen ja Voitto Helander kirjoittavat seuraavasti kolmannen sektorin roolista ”yhteiskunnan sosiaalisen koheesion ylläpitäjänä”:

Voittoa tavoittelemattomalla sektorilla on [...] funktioita, jotka ovat liittyneet erityisesti demokratian ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Sektorin toimijoiden on

⁶ Valtakunnallisen SETA:n organisaatiomalli (1990-). Edustajakokous 1992. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁷ Hallituksen kokous, pöytäkirja 5.6.1994 – liite 2, Lausunto seksuaalirikoksia koskevasta rikoslakiprojektin ehdotuksesta (7.5.). Hallitus 9/1994. Kansio CC5, 369 SETA, TA.

⁸ Helander & Laaksonen 1999, 33.

⁹ Siisiäinen 2000, 144.

katsottu edistävän kansalaiskasvatusta ja kouliintumista yhteiskunnallisiin tehtäviin sekä valvovan kansalaisten etuja suhteessa viranomaisiin.¹⁰

Tämän demokratian suojelemisen ja kehittämisen näkökulman haluan huomioida myös omassa työssäni sekä pohtia, miten Setan tekemä työ suhteutuu tähän käsitykseen kolmannesta sektorista.

Esittelen lopuksi tutkielmani peruskäsitteitä. Yksi niistä on kehotuskielto ja muut niin sanotut propagandalait. Propagandalailta tarkoitetaan tässä yhteydessä lainsäädäntöä, joka määrittelee sateenkaariaktivismin propagandaksi tai kieltää julkisen keskustelun sateenkaarioikeuksista tai rajoittaa sitä¹¹. Suomen kehotuskieltopykälä on osa kansainvälistä syrjivien lakien jatkumoa, ja samanlaisia lakeja on tai on ollut muun muassa Venäjällä ja Unkarissa, mutta myös Länsi-Euroopan Britanniassa ja Länsi-Saksassa. Näistä erityisen tunnettu on Venäjän niin sanottu homopropagandalaki, jota on tiukennettu 2010- ja 2020-luvuilla useaan kertaan¹². Suomen kehotuskielto ei siis ollut kovinkaan poikkeuksellinen Euroopassa. Käsittelen myös tätä kansainvälistä kehystä tässä työssä¹³. Toinen käsite on heteronormatiivisuus. Leena-Maija Rossi kirjoittaa artikkelissaan *Heteronormatiivisuus: Käsitteen elämää ja kummastelua* (2006): ”Heteronormatiivisuuden käsitteen avulla on kiinnitetty huomiota heteroseksuaalisuuden ja heterosukupuolten luonnollistettuun ja etuoikeutettuun asemaan.”¹⁴ Setan toiminta on aina painottunut vahvasti juuri hetero- ja myöhemmin myös cis-normatiivisuuden¹⁵ kritisoimiseen ja purkamiseen. Kehotuskieltoa voi itsessään pitää heteronormatiivisuuden ilmentymänä.

Lisäksi työssä mainitaan usein suojaikärajat. Kehotuskiellon säätämisen yhteydessä hyväksyttiin eri suojaikärajat samaa ja eri sukupuolta olevien välisessä seksissä. Eri sukupuolta olevien välisessä seksissä suojaikärajaksi tuli 16 vuotta, kun taas samaa sukupuolta olevien kohdalla 18 vuotta. Päätöstä perusteltiin lasten ja nuorten ”turvaamisella homoseksuaalisia tekoja vastaan”, siis hyvin samoin perustein kuin kehotuskieltoa.¹⁶ Seta

¹⁰ ”Kolmas sektori Suomessa”. Harri Laaksosen ja Voitto Helanderin artikkeli. Kansalaisyhteiskunta.fi-verkkosivut. <<https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/kolmas-sektori-suomessa/>> [luettu 9.8.2024].

¹¹ ”Pelkoja, pakenemista ja itsesensuuria: Venäjän tulkinnanvaraisella ’homopropagandalailta’ mittavat vaikutukset”. Pauliina Lukinmaan ja John Kayen artikkeli. Setan verkkosivut. <<https://seta.fi/2023/03/08/pelkoja-pakenemista-ja-itsesensuuria-venajan-tulkinnanvaraisella-homopropagandalailta-mittavat-vaikutukset/>> [luettu 31.8.2024].

¹² Ibid.

¹³ Kts. luku 3.3 Kansainvälinen yhteistyö.

¹⁴ Rossi 2006, 19.

¹⁵ Cis-normatiivisuudella tarkoitetaan samoin tavoin cis-sukupuolisuuden etuoikeutettua asemaa transsukupuolisuuteen nähden. Cis-sukupuolinen henkilö kokee syntymässä määritellyn sukupuolen omakseen.

¹⁶ PTK 2/1970 vp, S. Karkinen, 13.11.1970, 1999.

vastusti suojaikärajojen eriyttämistä eriarvoistavana, ja kehotuskiellon kumoamista sekä suojaikärajojen yhdenmukaistamista edistettiin useimmiten samassa yhteydessä.

Neljäs tutkielmassani toistuva termi on sateenkaariyhteisö. Sateenkaariyhteisö on osin kansankielinen ilmaisu, joka pitää sisällään kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat. Termiä ei käytetä tutkimassani aineistossa, mutta koen sen tekstin ymmärrettävyyden turvaamiseksi hyvänä terminä kuvaamaan suomalaista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöä kokonaisuudessaan. Sateenkaariyhteisö korostaa terminä ennemmin sateenkaariväestön moninaisuutta ja yhteenkuuluvuutta kuin vähemmistöstatusta. Yhteisö-sana voi olla sikäli harhaanjohtava, että mitään tarkkarajaista yhteisöä ei ole olemassa, vaan sateenkaariyhteisöstä puhuessamme tarkoitamme hyvin moninaista joukkoa ihmisiä, joita yhdistää vain ja ainoastaan hetero- ja cis-normeista eroava seksuaali- tai sukupuoli-identiteetti. Siispä ”yhteisön” yhteisistä tavoitteista, mielipiteistä tai arvoista ei voida puhua. Tässä suhteessa Setan tutkiminen onkin mielenkiintoista, sillä Seta ajaa – ainakin omasta mielestään – koko vähemmistön asiaa ikään kuin sen suulla. Setan jäsenyys oli ja on kaikille avoin, ja Seta myös avasi väylän käydä valtakunnallista keskustelua esimerkiksi siitä, millaisia tavoitteita ”sateenkaariyhteisöllä” voisi Suomessa olla. Täysin yhtenäisiä mielipiteitä ei ole kuitenkaan voitu eikä ole ollut tarkoituskaan saavuttaa.

1.2 Historian- ja queer-tutkimuksen raamit

Tämän työn keskeisin viitekehys on laadullinen historiantutkimus, jossa hyödynnän queer-tutkimuksellista otetta. Laadullisen historiantutkimuksen katsotaan usein koostuvan lähdekritiikistä, kontekstualisoinnista ja hermeneuttisesta päättelystä, eli tutkimusta tehdään tiiviissä vuoropuhelussa aineiston kanssa. Lähdekritiikin tarkoituksena on tutkija Ville Vuolannon mukaan ”uuttaa” tutkimusaineistosta ”tosiasioita”. Totuutta tai mielestäni tarkemmin sanottuna mahdollisimman eheää tulkintaa kohti päästäkseen tutkijan on hyvä kysyä aineistoltaan kysymyksiä siitä, mikä se on, miksi se on luotu, kuka sen on luonut ja miksi se on säilynyt tai säilytetty. Lähdekritiikki voidaan myös jakaa sisäiseen ja ulkoiseen. Ulkoinen lähdekritiikki käsittää yleisempiä lähteeseen liittyviä kysymyksiä, kuten mitä konventioita lähde täyttää tai millaisiin tutkimuskysymyksiin sillä voi vastata. Sisäisellä

lähdekritiikillä puolestaan arvioidaan Vuolannon mukaan lähteen todistusvoimaa tutkimuskysymyksiin vastattaessa.¹⁷

Kontekstualisoinnilla tarkoitetaan ennen kaikkea kokonaiskuvan luomista aineiston pohjalta. Tutkijan on siis tarpeen ymmärtää, millaisia muita asioita tutkittavaan aiheeseen liittyy ja millaiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin se liittyy. Tämä liittyy puolestaan historiantutkimuksen kolmanteen peruspilariin eli hermeneutiikkaan. Sitä hahmotetaan usein kehien avulla, jotka kuvastavat historiallisen tiedon erityispiirteitä ja historiallisen tiedon linkittyneisyyttä muuhun tietoon. Erityisen tärkeää on tunnistaa, että niin tutkimuskohde kuin sen tulkitsijakin ovat sidoksissa omiin konteksteihinsa. Tulkitsija ja tulkittava aineisto ovat siis aina olemassa suhteessa toisiinsa.¹⁸

Kontekstualisointi on tärkeää myös anakronismien välttämiseksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että aineisto sekä sen esittämät väitteet on tulkittava osana tutkittavaa ajanjaksoa, ei menneisiin tai tuleviin aikoihin tukeutuen.¹⁹ Setaa tutkittaessa kontekstualisointi tarkoittaa esimerkiksi, ettei 1990-luvun sateenkaariyhteisöä voi suoraan samastaa esimerkiksi 1950- tai 2020-luvun sateenkaariyhteisöihin. Eroja on erityisesti käytetyssä kielessä, kuten termien transseksuaalisuus (nyk. transsukupuolisuus) ja pervo (queer) käytössä. Julkinen keskustelu ja lehdistökulttuuri olivat niin ikään erilaisia 1990-luvulla kuin nyt kolmekymmentä vuotta myöhemmin.

Jaloista objektiivisuuden ja tiedostavuuden ihanteistaan huolimatta historiantutkimus keskittyi pitkään voittajien historiaan, tarkoitti se sitten konkreettisten sotien voittajia tai yhteiskunnassamme muuten etuoikeutetussa asemassa olevia yksilöitä tai ryhmiä. Siten esimerkiksi naisten, alempien yhteiskuntaluokkien sekä erilaisten vähemmistöjen historia oli pitkään aliedustettuna historiantutkimuksessa – ja on mahdollisesti sitä edelleen. Tutkimusta ei tehdä tyhjiössä vaan aina suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, mikä korostuu yhteiskunnallisissa ja humanistisissa tieteissä. Historiantutkija Jorma Kalela on todennut, että historiankirjoitus on myös ”vallankäytön väline”, sillä historiankirjoitus määrittelee pitkälti, millainen historiakuva menneestä muodostuu. Historian demokratisoitumiseksikin kutsutun prosessin myötä historiantutkimus on moninaistunut 1900-luvulta alkaen. Kalelan mukaan historioitsijan on mahdollista toimia ikään kuin tulkkina oman aikansa ja tutkittavan

¹⁷ Vuolanto 2007, 306–307.

¹⁸ Vuolanto 2007, 307, 310.

¹⁹ Tepora, Danielsbacka & Hannikainen 2022, 13; Kalela 2020, 84.

kulttuurin välillä.²⁰ Onkin tähdellistä pohtia, mikä on historiantutkimuksen tarkoitus 2020-luvun Suomessa, Euroopassa ja maailmassa yleisesti. Koen tutkimusaiheeni tärkeäksi sen itsensä takia, mutta myös nyky-Suomen sateenkaariyhteisön näkökulmasta. Seta tekee yhä lainsäädäntövaikuttamista Suomen sateenkaarioikeuksien edistämiseksi, ja väkivallan sekä kielteisten asenteiden lisääntyminen sateenkaariyhteisöä kohtaan tuo aiheeni valitettavan ajankohtaiseksi. Menneisyyden unohtaminen tai sivuuttaminen on puolestaan haitallista niin tutkimuksellisesti kuin yhteiskunnallisestikin.

Edellä kuvatuista syistä tutkimuksessani on tarpeen hyödyntää queer-tutkimuksellista otetta. Queer (suomeksi myös kvääri) on yleiskäsite, jota käytetään usein seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä yleisestä kriittisestä asenteesta yhteiskunnan hetero- ja cis-normeja kohtaan. Queer-tutkimuksella tarkoitetaan puolestaan tutkimuksellista viitekehystä, joka kehitettiin aiemman homo-, lesbo- ja naistutkimuksen pohjalta 1990-luvulla vastaamaan paremmin normikriittisemmän tutkimuksen tarpeisiin.²¹ Vaikka yksiselitteisesti määriteltävää queer-teoriaa ei ole, sen keskeinen nimittäjä on kriittinen suhtautuminen normaaliuden ja poikkeavuuden käsitteisiin. Nämä käsitteet voivat liittyä niin sukupuoleen, seksuaalisuuteen, etnisyyteen kuin yhteiskuntaluokkaan. Queer-tutkimuksen peruskysymys onkin, miten näitä käsitteitä ylläpidetään ja miksi.²² Queer-tutkimusta on hyödynnetty niin Suomessa kuin kansainvälisestikin monilla eri yhteiskunnallisilla ja humanistisilla tieteenaloilla, kuten kulttuurin, taiteen, median ja politiikan tutkimuksessa. Suomessa queer-tutkimuksen piirissä on esimerkiksi analysoitu homouden kuvauksia kirjallisuudessa ja kuvataiteessa ja sateenkaarevien identiteettien poliittisuutta Suomen historian eri vaiheissa sekä tehty filosofisempaa identiteetin ja politiikan tutkimusta.²³ Voi siis sanoa, että queer-tutkimus on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa tutkimusperinteessä.

Queer-tutkimus on sopiva täydennys historiantutkimuksen peruseriaatteisiin, sillä se huomioi kokonaisvaltaisemmin erilaisten rakenteiden ja normien vaikutuksen kaikkiin yhteiskunnan jäseniin sekä historiallisen yhteyden niinkin häilyvässä termissä kuin ”sateenkaariyhteisö”. Kun puhumme sateenkaariyhteisöstä, puhumme alati muuttuvasta joukosta, johon on samaan aikaan mahdollista tuntea yhteenkuuluvuutta pitkänkin ajallisen etäisyyden päästä. Queer-historiaa tutkiessa korostuu myös, että seksuaali- ja

²⁰ Kalela 2020, 43, 160–161.

²¹ Taavetti 2018, 100–101.

²² Hekanaho 2010, 148–149.

²³ Karkulehto 2010, 161–163.

sukupuolivähemmistöihin kuuluminen on itsessään poliittista, sillä elämme hyvinkin normikeskeisessä yhteiskunnassa.

Vaikka queer on terminä helppo- ja monikäyttöinen, teoreetikot ovat huomauttaneet, ettei queer ole terminä universaali tai neutraali. Se on vahvasti sidoksissa länsimaisiin käsityksiin sukupuolesta ja seksuaalisuudesta sekä niiden suhteesta tiettyihin normeihin. Queer-tutkimus kehitettiin anglo-amerikkalaisessa tiedeyhteisössä nimenomaan vastalauseeksi jo vakiintuneelle tutkimustraditiolle, eikä sitä voi noin vain samaistaa kaikkiin yhteiskuntiin ja ajanjaksoihin.²⁴ Omaan tutkimukseeni se kuitenkin sopii hyvin, sillä tutkin suomalaista lähihistoriaa, johon kyseiset normit ovat vaikuttaneet vahvasti. Lisäksi Suomen viitekehys queer-tutkimuksessa on siinä mielessä erityinen, ettei Suomessa oikeastaan ollut ennen queer-tutkimusta vakiintunutta tapaa tehdä tutkimusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Tutkija Riikka Taavetti onkin huomauttanut, että seksuaalivähemmistöihin kuuluvien naisten historia on Suomessa poikkeuksellisen hyvin dokumentoitu oikeuslähteissä. On syytä huomioda, että myös kehotuskielto koski kaikkia sukupuolia, kun useissa maissa homoseksuaalisuuden kieltävät tai sitä rajoittavat lait ovat koskeneet vain miehiä.²⁵

Hyödynnän tutkielmassani ennen kaikkea kotimaista, mutta myös kansainvälistä tutkimusta. Esimerkiksi suomalaisen homoseksuaalisuuden ja rikosoikeustieteen historian tutkimus avaavat hyvin sitä, miksi kehotuskielto säädettiin ja miksi se oli voimassa aina vuoteen 1999 asti. Tätä teemaa valottavat muun muassa Tuula Juvosen teos *Kaapista kaapin päälle: Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa* (2015), Sandra Hagmanin teos *Seitsemän kummaa veljestä: kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta* (2016) sekä varhaisempi, Kati Mustolan ja Johanna Pakkasen toimittama *Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa* (2007). Esimerkit Suomen ulkopuolelta voivat puolestaan lisätä tätä ymmärrystä, ja Pohjoismaissa onkin jo tehty jonkin verran vertailevaa tutkimusta eri Pohjoismaiden välillä. Tästä esimerkkejä ovat Jens Rydströmin ja Kati Mustolan teos *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999* (2007) sekä Rydströmin toinen teos *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia* (2011).

Setan toimintaa ennen AIDS-kriisiä on tutkinut muun muassa Anssi Pirttijärvi poliittisen historian pro gradu -tutkielmassaan *Asiallisen tiedon antaja – Seksuaalinen tasavertaisuus*

²⁴ Taavetti 2018, 101.

²⁵ Taavetti 2018, 96, 99.

1974–1981 (2011). Oma kandidaatintutkielmani ”*Hysteria ja pelottelu eivät auta AIDSissa*” – *Seta ry:n toiminta ja rooli AIDS-kriisin alkuvuosina 1983–1985* (2021) käsitteli puolestaan Setan toimintaa AIDS-kriisin puhjetessa. Näiden lisäksi Setaa on käsitelty lukuisissa muissa yhteyksissä. Sateenkaarijärjestöjä kansainvälisestä näkökulmasta on tutkinut esimerkiksi David Paternotte artikkelissaan *The NGOization of LGBT activism: ILGA-Europe and the Treaty of Amsterdam* (2016).

1.3 Alkuperäisaineisto

Keskeisin alkuperäisaineistoni koostuu Setan sisäisistä materiaaleista, yhdistyksen kannanotoista ja vastineista sekä *SETA*-lehdistä vuosilta 1990–1999. Pääasiassa keräämäni aineisto koostuu yhdistyksen sääntömääräisistä asiakirjoista, kuten strategioista, toimintasuunnitelmista ja -kertomuksista sekä hallituksen kokousten pöytäkirjoista. Lisäksi materiaaleissa on tiedotteita sekä kirjeenvaihtoa. Käyttämäni *SETA*-lehden jutut koostuvat puolestaan suurilta osin uutisista, artikkeleista ja reportaaseista, mutta mukana on myös lehden julkaisemia *Seta ry:n* kannanottoja sekä yleisönosastokirjoituksia.

Setan arkistoaineistoa säilytetään Työväen Arkistossa, ja aineistot ovat niissä esiintyvien henkilötietojen vuoksi luvanvaraisia. Yhteensä olen käynyt läpi noin 30 mapillista arkistomateriaalia. *SETA*-lehden numerot ovat julkisesti tarkasteltavissa Työväenliikkeen kirjastossa, ja olen käynyt läpi kaikki vuosina 1990-1999 julkaistut lehdet. Vuosina 1990–1998 lehdessä julkaistiin yhteensä 23 juttua enemmän tai vähemmän kehotuskieltoon liittyen, minkä lisäksi hyödynnän useita muita lehdessä julkaistuja juttuja. *SETA*-lehden nimi vaihtui vuonna 1995 *Z:ksi*, mutta ymmärrettävyyden turvaamiseksi käytän työssäni vain *SETA*-nimitystä.

Tutkija Michael Heller on jakanut yleisimmät järjestöjen tuottamat aineistot kerronnallisiin ja dokumentoiviin aineistoihin. Kerronnalliset asiakirjat on tarkoitettu useimmiten suuremmille yleisöille organisaation sisä- ja ulkopuolella, kun taas dokumentoivat asiakirjat lähinnä muodostavat organisaation muistin ja tukevat työntekijöitä tai myöhemmin tutkijoita työssään. Esimerkiksi toimintakertomukset ovat kerronnallisia, kokouspöytäkirjat dokumentoivia asiakirjoja. Toinen termipari, jolla järjestöjen aineistoja voi luokitella, on raportoivuus ja esittävyys (engl. *performativity*). Raportoivat aineistot ovat luonteeltaan kuvailevia ja yksityiskohtaisia, esittävät puolestaan esittelevät organisaation ominaisuuksia tai

antavat siitä tietynlaisen kuvan. Esittävien aineistojen tarkastelussa korostuu käytetty kieli ja retoriikka.²⁶

Hellerin mukaan kerronnallisia aineistoja tarkasteltaessa lähdekritiikin tulee kohdistua siihen, kuka tai mikä taho on käyttänyt valtaa asiakirjaa luotaessa sekä mitä asiakirjoihin on sisällytetty ja mitä puolestaan jätetty pois. Kun kerronnallinen asiakirja on raportoiva (toimintakertomus ym.), on aiheellista tarkastella kriittisesti asiakirjan luotettavuutta, ja kun kerronnallinen asiakirja on esittävä (historiikki, mainos, lehti ym.), lähdekritiikki kohdistetaan enemmän asiakirjan laatijoiden tarkoituksiperiin. Dokumentoivissa aineistoissa lähdekritiikki on hieman erilaista. Dokumentoivan aineiston ollessa raportoivaa (kokouspöytäkirjat ja -muistiot ym.), Hellerin mukaan tähdellisintä on pohtia, miksi tietty aineisto kerättiin ja miksi se säilytettiin. Tämän myötä ymmärretään organisaation arkista toimintaa prosessitasolla. Esittäviin dokumentoiviin aineistoihin (koulutusmateriaalit ja toimintaohjeet, muistelmat, kirjeet ym.) liittyy usein järjestöllinen mikrohistoria eli yksittäisten aktiivien kokemus organisaatiosta ja toimijuudesta sen sisällä. Myös niihin on syytä keskittyä lähdekriittisesti esimerkiksi siitä näkökulmasta, millaiset kuvailut organisaatiosta toistuvat.²⁷

Kun aineistoani tarkastelee Hellerin esittelemien lähdekritiikin ohjenuorien avulla, esiin nousee useita huomioita. Ensinnäkin yhteiskunnallisia toimijoita tutkittaessa on tarpeen muistaa, että oma toiminta on tapana esittää mahdollisimman positiivisessa valossa, ja kritiikkiä joutuu etsimään toiminnan ulkopuolelta. Lisäksi Setan kannanotot, vastineet ja kirjelmät on aina laadittu tietyn motiivein: tarkoitus voi olla lisätä Setan ydinviestien näkyvyyttä, kohahduttaa tai korjata vääriä käsityksiä. *SETA*-lehti julkaisi jonkin verran myös kriittisiä tekstejä Setaan tai lehteen liittyen, mutta lehden pääasiallinen tehtävä oli nostaa Setan perusviestejä ja kertoa yhdistyksen vaikuttamistyöstä. Tällöin näkökulma on luonnollisesti melko yksipuolinen. Syy lehden julkaisemiselle löytyy puolestaan kysynnästä: Setalle ja sen jäsenille oli tärkeää, että joku kirjoitti sateenkaariyhteisöä kiinnostavista ja koskettavista aiheista. Erityisesti AIDS-kriisin aikaan *SETA*-lehti ja sen kansainväliset sisarlehdet tekivät korvaamatonta työtä juuri asiallisen ja tieteeseen perustuvan, ajantasaisen tiedon jakamisessa sateenkaariyhteisölle.²⁸ Tiedon levittäminen ei kuitenkaan loppunut AIDS-kriisin lieventymiseen, vaan 1990-luvulla lehdessä korostuivat useat lainsäädäntöhankkeet.

²⁶ Heller 2023, 990–993.

²⁷ Heller 2023, 993, 995, 997.

²⁸ Teemaa on tutkinut esimerkiksi irlantilainen tutkija Páraic Kerrigan. Tarkastelin samaa aihetta suomalaisesta näkökulmasta kandidaatintutkielmassani.

Motiivina lehden julkaisemiselle oli tietoisuuden lisäämisen ohella asennemuokkaus sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkyvyyden lisääminen yhteiskunnassa. Lehteä myytiin irtonumeroina esimerkiksi kioskeissa ja kirjakaupoissa, eli lehti haluttiin mahdollisimman monen suomalaisen näköpiiriin, vaikkei niin sanottu valtaväestö ollutkaan sen varsinaista kohderyhmää.

Monet Setan toimintaa ohjaavista asiakirjoista on lakisäätteisiä tai muuten vaadittuja esimerkiksi rahoituksen hakemiseen. Tällaisia ovat muun muassa säännöt sekä toimintasuunnitelmat ja -kertomukset. Niillä on kuitenkin myös muita funktioita. Ne on valmisteltu yhdistyksen hallituksessa ja hyväksytty Setan edustajakokouksessa, ja molempien motiivina on kasvattaa ja kehittää Setan toimintaa sekä perustella, miksi juuri Seta on keskeinen toimija Suomen kolmannella sektorilla. Setan hallituksen pöytäkirjat ja muistiot ovat puolestaan melko suppeita, eikä niihin ole kirjoitettu auki esimerkiksi käytyjä keskusteluja. Niissä kuitenkin toistuu tietyt asiakohdat, joiden avulla voi tehdä johtopäätöksiä siitä, mitkä asiat ovat olleet kaikista tärkeimpiä hallitukselle. Yksittäisten jäsenten ja aktiivien kuvauksia Setasta voi puolestaan käyttää sen arvioinnissa, millaista toimijuutta ja osallisuutta Setan jäsenet ovat kokeneet yhdistyksessä ja miten kokemuksia on kuvailtu.

1.4 Aineiston jäsentely ja tutkimusmenetelmät

Ville Vuolannon mukaan historiantutkimuksellinen kontekstualisointi vaatii aineiston systemaattista luokittelua ja jäsentelyä.²⁹ Aineistolähteen analyysin pohjalta olenkin päättänyt ryhmittelemään aineistoani tyypittelyn keinoin. Tyypittely on tavanomainen sisällönanalyysin muoto, jossa aineisto jaetaan ryhmiin eli tyyppeihin niiden laadun tai ominaisuuksien mukaan.³⁰

Aineistosta nousee kaksi Setan vaikuttamistyön pääkategoriaa, suora vaikuttaminen ja mielipidevaikuttaminen. Tässä yhteydessä suoralla vaikuttamisella tarkoitetaan kansalaisaktivismia sekä ministerien, lainvalmistelijoiden, puolueiden ja kansanedustajien lobbausta yhdessä kansainvälisen, laajemman vaikuttamistyön verkostossa. Nämä eri vaikuttamisen muodot näyttävät aineistossa toisiinsa vahvasti linkittyneinä ja on perusteltua uskoa, että niitä kaikkia tarvittiin kehotuskiellon kumoamiseksi.

²⁹ Vuolanto 2007, 307.

³⁰ Eskola & Suoranta 1998, 131.

Mielipidevaikuttamisella viitataan kirjoitteluun ja argumentaatioon, jolla pyrittiin vaikuttamaan ensisijaisesti päättäjien ja suomalaisten yleiseen mielipiteeseen sateenkaarioikeuksiin liittyen. Tarkoituksena oli tuoda kehotuskieltoa julkiseen keskusteluun, sillä se oli monelle tuntematon osa maamme lainsäädäntöä. Myös Seta itse luonnehti olevansa ”yhtä aikaa kansalaisjärjestö, ihmisoikeusjärjestö ja etujärjestö”, joka ajaa lainsäädäntöuudistuksia ”yhtä aikaa kahdella rintamalla.” Tällä tarkoitettiin juuri lobbauksen ja mielipidevaikuttamisen vahvaa yhteyttä.³¹

Pääkategorioiden lisäksi olen tunnistanut yhteensä kuusi tyyppiä, joiden avulla Setan argumentaatiota tai vaikuttamisen tapoja voi ryhmitellä. Nämä kuusi tyyppiä ovat lainuudistushankkeisiin vaikuttaminen, puolueisiin vaikuttaminen, kansalaisaktivismi sekä argumentaatiossa toistuvat kansainvälisyys, koettu syrjintä ja hyvinvointivaltioon tukeutuminen. Nämä kuusi tyyppiä muodostavat myös tutkielmani perusrakenteen: ensimmäiset kolme kuvaavat Setan käyttämiä keinoja kehotuskiellon purkamiseksi, toiset kolme Setan käyttämää kieltä.

Aineistoni tyypit eroavat kohteiltaan ja laadultaan, mutta myös argumentaatioltaan. Vaikka en tee tutkielmassani varsinaista diskurssianalyysiä, olen ottanut siitä joitakin aineksia mukaan omaan analyysiini. Diskurssianalyysissä käytettyä kieltä tutkitaan erityisesti sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja muokkaajana. Siksi diskurssianalyysissä tutkitaan paljon myös valtaa ja valtasuhteita.³² Kysynkin aineistoltani esimerkiksi, millaista kuvaa todellisuudesta ne pyrkivät rakentamaan tai rakentavat ja miksi aineistossa käytetään juuri valitun kaltaista kieltä. Tämä tukee etenkin Setan argumentaation ja sen kohteiden tutkimista.

Tyypittelyn lisäksi tarvitsen keinoja arvioida Setan vaikuttavuutta. Siksi hyödynnän työssäni vaikutusvaltatutkimuksen tarjoamia välineitä. Tutkija Andreas Dür argumentoi artikkelissaan *Measuring Interest Group Influence in the EU: A Note on Methodology* (2008), että intressiryhmien vaikutusvallan ymmärtäminen on välttämätöntä politiikanteon lopputulosten ymmärtämisessä.³³ Vaikka Dür käsittelee artikkelissaan EU-tason kansainvälistä politiikkaa, siinä esiteltyjä metodologisia lähestymistapoja voi hyödyntää soveltaen myös historiantutkimuksessa ja suomalaisessa kontekstissa.

Päättäjiin vaikuttaminen juuri lobbauksen kautta oli lisääntynyt jo ennen artikkelin julkaisua vuonna 2008, minkä jälkeen lobbaus on muuttanut muotoaan entisestään. Vaikutusvallan

³¹ Puitesuunnitelmatyöryhmän esitys valtuustolle 4.4.1992. Kansio CB1, 369 SETA, TA.

³² Jokinen & muut 2016, 14–15.

³³ Dür 2008, 573.

(engl. *influence*) tutkimisessa on omat haasteensa, jotka liittyvät erityisesti mitattavuuteen. Tämän takia intressiryhmävaikuttamiseen paneutuvaa tutkimusta, erityisesti laadullista, on tehty melko vähän.³⁴ Dür erottelee artikkelissaan kolme metodologista näkökulmaa, joilla voidaan kategorisoida vaikutusvallan tutkimusta. Niillä on kaikilla omat vahvuutensa ja heikkoutensa, minkä vuoksi näiden metodien soveltaminen niitä yhdistellen on paras vaihtoehto omalle tutkimukselleni. Nämä kolme metodologiaa ovat päätöksentekoprosessien jäljittäminen, mielletyn vaikutusvallan arviointi sekä tavoitteiden vertaaminen toteutuneeseen politiikkaan.

Prosessin jäljittämisessä on nimensä mukaisesti kyse niiden vaiheiden kartoittamisesta, jotka johtivat lopulta toteutuneeseen lopputulokseen. Tässä metodissa tarkastellaan erityisesti intressiryhmien tavoitteita, vaikuttamisyhteyksiä ja pääsyä päättäjien pakeille sekä päättäjiltä saatuja vastauksia tai reaktioita. Prosessijäljittämisen vahvuuksia on muun muassa se, että pieni otanta mahdollistaa aiheeseen paneutumisen ja sen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen. Tämä puolestaan tukee tutkijaa sen määrittelemisessä, oliko tutkittavan intressiryhmän työllä tosiasiallista vaikutusta lopputulemaan. Toinen metodin vahvuus on siinä usein käytetyt puolistrukturoidut haastattelut, joiden avulla tutkimusaiheesta voidaan saada tietoa, joka ei käy ilmi järjestöllisistä asiakirjoista tai kyselyistä.³⁵ Jos tarkastellaan kehotuskiellon purkamista prosessijäljittämisen näkökulmasta, on syytä tehdä hahmotelma siitä, millaisen matkan kehotuskielto kulki 1990-luvulla. 1990-luvulla kehotuskielto oli siis mahdollista nostaa näkyvämmiin osaksi julkista keskustelua, ja silloin siihen myös tartuttiin lainsäätäjien toimesta. Kuvailen prosessia ja Setan roolia luvussa 2.

Miellettyä vaikutusvaltaa arvioimalla tutkija saa tietoa intressiryhmän toiminnasta sen omasta tai vaihtoehtoisesti vertaisryhmän tai sivustaseuraajien näkökulmasta. Miellettyä vaikutusvaltaa tutkitaan usein laajemmilla kyselyillä, ja sen verrattain yksinkertainen toteutustapa on yksi sen suurimmista vahvuuksista. Kyselyissä saatetaan siis pyytää vastaajia arvioimaan tietyn intressiryhmän vaikutusvaltaa tai kertomaan, millaista vaikutusvaltaa ryhmä käyttää. Metodin toinen vahvuus on, että sen avulla on helpompaa saada tietoa kaikista vaikutusvallan kanavista.³⁶ Miellettyä vaikutusvaltaa voi arvioida esimerkiksi haastatteluin ja aikalaiskirjoittelun pohjalta. Esimerkiksi juhlaulkaisuista, puheista ja julkisesta keskustelusta

³⁴ Dür 2008, 560.

³⁵ Dür 2008, 562–563.

³⁶ Dür 2008, 565.

voi saada osviittaa siitä, millaista vaikutusvaltaa Setalla ajateltiin olevan jo 1990-luvulla. Palaan mielletyn vaikutusvallan arviointiin työn loppuluvussa.

Kolmannessa metodissa toteutunutta lopputulosta verrataan tutkittavan kohteen tavoitteisiin (engl. *preferences*). Metodien perusajatuksena on, että lopputuloksen ja ryhmän tavoitteiden yhdenmukaisuudet ja eroavaisuudet kertovat ryhmän tosiasiallisesta vaikutusvallasta. Yksi tämän metodin suurimmista eduista on, että se usein pystyy havaitsemaan vaikutusvaltaa siellä, missä se ei muuten olisi kovin näkyvää.³⁷ Esimerkki tästä omaan aineistooni peilaten voisi olla se, että suuri osa Setan tekemästä lobbauksesta tapahtui ministeriöissä ja eduskunnassa suljettujen ovien takana, eikä tarkoista keskusteluista ole saatavilla tietoa. Toinen metodin vahvuus on, että se mahdollistaa suurten otantojen hyödyntämisen, siis useamman intressiryhmän tai useamman tavoitteen tutkimisen samanaikaisesti, muita paremmin³⁸. Lopputuloksen vertaaminen Setan tavoitteisiin on ensi silmäyksellä yksinkertaisin esittelemäni metodi. Se jättää ulkopuolelleen paljon muita muuttujia, mutta se antaa hyödyllisen näkökulman erityisesti yhdistettynä muihin esiteltyihin metodeihin. Yksinkertaisuudessaan Setan päätavoite toteutui, eli kehotuskielto kumottiin. Se on kuitenkin hyvin yksioikoinen näkökulma asiaan, ja palaankin myös tähän aiheeseen työn loppuluvussa.

Kaikissa kolmessa metodissa on myös haasteita. Prosessijäljittämisen selkeitä heikkouksia on muun muassa kausaalisten vaikuttamisketjujen tunnistaminen ja todistaminen, empiirisen todistusaineiston keräämisen vaikeus sekä näkyvyyden tai aktiivisuuden turha yhdistäminen vaikutusvaltaan.³⁹ Toisin sanoen jokin ryhmä voi näyttää tekevänsä paljon muttei todellisuudessa tee ja päinvastoin. Mielletyn vaikutusvallan arvioinnin merkittävin haitta on puolestaan (itse)arviointien tuottamat vääristymät. Tutkija ei saa koskaan tietää vastaajien motiiveja, eikä arvio myöskään ole välttämättä kuva todellisuudesta⁴⁰. Arviointeihin vaikutusvallasta tulee siis asennoitua kriittisesti. Lopputuloksen ja preferenssien vertaamisen selvä haaste on, ettei vaikuttamisen ja onnistuneen lopputuloksen välille voi vetää suoraa johtopäätöstä. On huomioitava muitakin muuttujia. Lisäksi preferenssien määrittäminen on ajoittain hankalaa etenkin jälkikäteen, eikä metodi kannusta erittelemään vaikuttamisen eri

³⁷ Dür 2008, 566–567.

³⁸ Dür 2008, 567.

³⁹ Ibid., 563–564.

⁴⁰ Ibid., 565.

väyliä ja keinoja. Lopuksi Dür argumentoi, että vaikka intressiryhmä ei saavuttaisi kaikkia tavoitteitaan vaan vain osan niistä, se voi silti olla hyvinkin vaikutusvaltainen.⁴¹

Haasteista huolimatta vaikutusvaltaa on tärkeää tutkia. Vaikutusvallan tutkimiseen käytettyjä metodeja voi ja jopa kannattaa yhdistellä, koska ne ovat oikein käytettyinä vahvempia yhdessä kuin erikseen. Metodien yhdistelyn ilmeisenä haasteena toki on ratkaista, miten tulkita tilannetta, jossa eri menetit antavat erisuuntaisia tuloksia.⁴² Tämä lienee kuitenkin suurempi ongelma muissa tieteissä, kun taas historiatieteissä tällaiset poikkeamat tarjoavat lähinnä eväitä aiheen pohdiskeluun. Ylipäätään Dürin esittelemien metodien hyödyntäminen omassa työssäni ei tarkoita niiden seuraamista kirjaimellisesti vaan niiden hyödyntämistä analyysin tukena.

Toisin kuin Dür, tutkimukseni kohteena on päättäjien lobbauksen lisäksi myös mielipidevaikuttaminen. Mielipidevaikuttaminen on vaikeasti mitattava määre, mutta tarkoitukseni onkin ennen kaikkea tarkastella Setan käyttämän argumentaation eri muotoja. On mahdotonta tietää, kuinka monen yksittäisen ihmisen asennetta sateenkaariyhteisöä kohtaan juuri Seta on muuttanut, mutta on syytä olettaa, että Setalla on ollut yhdessä muiden sateenkaaritoimijoiden kanssa suuri vaikutus siihen, miten kyseisistä teemoista keskustellaan Suomessa. Mielipideilmaston muutoksesta ei voi eritellä yksittäisiä prosesseja, joten lainsäädäntöuudistuksia, Setan vaikuttamistyötä ja muuttunutta mielipideilmastoa on järkevää tarkastella ikään kuin kimpuna. Tutkimustani vaivaa eittämättä eräänlainen muna-kana-ongelma, eli on vaikeaa arvioida, tarvitaanko suotuisampaa mielipideilmastoa lakiuudistuksiin vai lakiuudistuksia mielipideilmaston muuttumiseen. Tästä syystä tyhjentyviä johtopäätöksiä on mahdotonta antaa.

⁴¹ Dür 2008, 567–569.

⁴² Dür 2008, 569, 573.

2 Lobbausta ja suoraa toimintaa

Alun perin kehotuskielto päättyi lakiin yksittäisen kansanedustajan, kokoomuksen Timo Mäen tekemän lakialoitteen kautta. Kehotuskielto ei siis ollut osa hallituksen esitystä, jossa esitettiin vain homoseksuaalisuuden poistamista rikoslaista⁴³. Mäki perusteli momentin lisäämistä seuraavasti:

Onhan tällainen tapojen turmelus jo historiallisesti selvä osoitus kansan rappeutumisesta. Erityisesti tällaiselta tartunnalta tulee suojella nuoria. [...] Ainakin siinä suhteessa hallituksen esitys on puutteellinen, että se ei sisällä mitään esteitä homoseksuaalisuuden julkisellekaan propagandalle. Sitä ei voida missään tapauksessa hyväksyä, vaan laissa tulee olla selvä sanktioitu kielto tällaiselle toiminnalle. [...] Tässä yhteydessä on erityisesti aihetta kiinnittää huomiota siihen, etteivät tällaisen hylättävän elämäntavan levittäjäksi muodostu yleiset tiedotusvälineet.⁴⁴

Lakivaliokunta asettui yksimielisesti kannattamaan Mäen lakialoitetta. Syy tälle oli käsitys siitä, että homoseksuaalisuuden ”rangaistavuudesta luopuminen voisi helposti johtaa väärään käsitykseen suhtautumisesta homoseksualismiin yleensä”.⁴⁵ Kehotuskielto haluttiin siis säätää ennen kaikkea viestiksi yhteiskunnan käsityksistä siitä, mikä on siveellistä ja moraalisesti hyväksyttävää. Tämä oli jatkoa vuosina 1894–1971 voimassa olleelle laille, joka kielsi homoseksuaalisuuden eli samaa sukupuolta olevien ”haureuden”. Sen nojalla tuomittiin yli tuhat henkilöä, eniten sotien jälkeen 1950-luvulla, kun yhteiskunnalliset asenteet kiristyivät. Tutkija Sandra Hagman huomauttaa, että suomalainen yhteiskunta koki suurimmat muutoksensa juuri noina vuosikymmeninä, kun Venäjän vallan alaisesta sääty-yhteiskunnasta kehityttiin varsin nopeasti ”moderniksi hyvinvointivaltioksi”. Myös käsitykset seksuaalisuudesta ja mieheydestä muuttuivat, ja yhteiskunnallisella tasolla koettiin tarvetta kontrolloida esimerkiksi näitä teemoja.⁴⁶ Tätä havaintoa tukee myös tutkija Jens Rydström, jonka mukaan sotienjälkeisen ajan tiukka poliittinen ilmapiiri oli omiaan kiristämään myös suhtautumista homoseksuaalisuuteen ja vaikutti ainakin osin myös kehotuskiellon säätämiseen⁴⁷.

⁴³ Liitteet I-XII B, vp 1970, T. Mäen lak.al. n:ro 396, 4442.

⁴⁴ Liitteet I-XII B, vp 1970, T. Mäen lak.al. n:ro 396, 4442.

⁴⁵ PTK 2/1970 vp, S. Karkinen, 13.11.1970, 1999.

⁴⁶ Hagman 2016, 12.

⁴⁷ Rydström 2011, 62.

Kehotuskieltoa siis edelsi vuosikymmenien valtava murros niin arkielämän kuin arvojen näkökulmasta. Siinä mielessä kehotuskiellon säätäminen oli luonteva askel homouden dekriminialisoinnin jälkeen: seksuaalisuutta ei samalla tapaa voitu enää kontrolloida, mutta tapoja käsitellä sitä voitiin. Tutkija Kati Mustola kuvaileekin kehotuskiellon säätämiseen johtanutta tilannetta vaihtokaupaksi: jotta homoseksuaalisuuden kriminalisointi saatiin läpi ylipäättään, konservatiivien annettiin viedä läpi kehotuskielto⁴⁸. Lakivaliokunta kuitenkin korosti, ettei momentti saisi vaikuttaa asiallisen tiedon jakamiseen homoseksuaalisuudesta tai taiteen vapauteen kuvata homoseksuaalisuutta. Keskustelussa kuitenkin väläyteltiin, että ”säännöstä voidaan joutua soveltamaan myös joukkotiedotusvälineiden avulla suoritettaviin tekoihin.” Lopulta eduskunta hyväksyi valiokunnan mietinnön, joskaan ei yksimielisesti.⁴⁹

Kehotuskiellon hankaluus piili tulkinnassa. Mikä on kehottamista ja mikä on asiallisen tiedon levittämistä? Entä mitä tarkoitetaan kehotuksella, joka tehdään julkisen keskustelun tai tiedotusvälineiden kautta? Vaikeuksilta ei vältytty montaakaan vuotta, kun Yle Radio 1 kieltäytyi lähettämästä ohjelmaa homoseksuaalien kohtaamasta syrjinnästä työmarkkinoilla vuonna 1977.⁵⁰ Viisi vuotta myöhemmin oikeusministeri Christoffer Taxell (r.) totesi saman suuntaisesti:

”Kehottamiskiellon on katsottava suojaavan lähinnä väestön sovinnaisia siveellisyyksiasityksiä. Sellaisena se on kieltämättä ongelmallinen ja voi johtaa – vastoin eduskunnan lain säätämisen yhteydessä esittämää kantaa homoseksuaalisuutta koskevan asiallisenkin tiedonvälityksen rajoituksiin.”⁵¹

Lain ongelmallisuudet olivat siis tiedossa pitkään ennen vuotta 1999, mutta muutos oli hidasta. Kehotuskiellon kumoava lakiluonnos istui yli 15 vuotta oikeusministeriössä odottamassa Taxellin mukaan ”soveliasta aikaa”. Lakia edistettiin jo vuonna 1985, kun Taxell kartoitti eduskuntaryhmien kantoja mahdolliseen lakimuutokseen. Asiasta uutisoitiin Helsingin Sanomia myöten, mutta asia ei edennyt.⁵² Rikoslain 20 lukua myös muokattiin vuonna 1994, kun aviopuolison raiskaaminen kriminalisoitiin⁵³. Rikoslakiin tehtiin siis yksittäisiä muutoksia myös ennen kokonaisuudistusta. Kehotuskiellon kumoamiseen olisi

⁴⁸ Mustola 2007a, 236.

⁴⁹ PTK 2/1970 vp, S. Karkinen, 13.11.1970, 1999; PTK 2/1970 vp, 1. varapuhemiehen selonteko, 24.11.1970, 2140.

⁵⁰ Julkilausuma. Kehotuskielto 1977. Kansio HB1, 369 SETA, TA.

⁵¹ PTK 3/1982 vp, C. Taxell, 7.10.1982, 2114.

⁵² *Helsingin Sanomat*, 18.10.1985, ”Hallitus viimein valmis antamaan lakiesityksen: Homoseksuaaleja koskeva kehotuskielto pois laista”.

⁵³ Hallituksen esitykset 1992 vp, HE 365/1997 vp, 1.

täten ollut periaatteellinen mahdollisuus myös ennen kokonaisuudistuksen valmistumista. Epäselvää kuitenkin oli, oliko muutoksiin ”poliittista valmiutta”. Kehotuskiellon purkamiseen liittyvät hankkeet pyörivät oikeusministeriössä ministeriltä toiselle pidemmän aikaa. Holkerin hallitus sai hallituskautensa lopulla käsiteltäväkseen lakiesityksen, joka tähtäsi kehotuskiellon purkamiseen ja suojaikärajojen yhdenmukaistamiseen. Hallitus ei kuitenkaan päässyt asiassa yksimielisyyteen, vaan esitys siirtyi Ahon hallitukselle ja seuraavalle oikeusministerille Hannele Pokalle (kesk.).⁵⁴

Setan vähimmäisvaatimuksena oli kehotuskiellon purkamisen lisäksi suojaikärajojen yhdenmukaistaminen, syrjintäsuojan ulottaminen seksuaalivähemmistöihin sekä samaa sukupuolta olevien pariskuntien oikeudellisen aseman turvaaminen.⁵⁵ Kuitenkin rikoslain kokonaisuudistuksen toinen vaihe viivästyi vuosien 1992–1993 vaihteessa ”kielellisen asun tarkistuksen viivästymisen” vuoksi. Tämä puolestaan viivästytti kolmatta vaihetta, jonka osa myös kehotuskielto oli. Setan aineistoista saa kuvan, että selitystä viivästymisestä ei nielty pureksimatta, vaan taustalla epäiltiin olevan haluttomuutta tehdä tiettyjä muutoksia lakiin. Setan vuoden 1992 toimintakertomuksessa kuitenkin myös kiiteltiin ministeriötä Setan kuulemisesta.⁵⁶ Vasta vuonna 1994 asiat nytkähtivät toden teolla eteenpäin, kun oikeusministeriön seksuaalirikostyöryhmä esitti kehotuskiellon purkamista ja suojaikärajojen yhdenmukaistamista, ja kaksi vuotta myöhemmin oikeusministeriö ilmoitti, että seksuaalirikoslainsäädännön ”keskeisiä muutostavoitteita” olivat juuri kehotuskieltoon ja suojaikärajoihin liittyvät muutokset.⁵⁷

Vuonna 1997 hallitus antoi esityksensä rikoslain kokonaisuudistuksen kolmannen vaiheen muutoksista. Esityksessä kumottiin kehotuskielto ja yhdenmukaistettiin suojaikärajat. Sen mukaan eri suojaikärajat ja kehotuskielto ”ovat osaltaan ylläpitäneet homoseksuaaliseen vähemmistöön kohdistuvaa syrjintää” ja että kehotuskielto ”loukkaa sanan-, mielipiteen- ja painovapautta ja on herättänyt Suomen kannalta kielteistä kansainvälistä huomiota.” Samalla kehotuskiellon kerrottiin rajoittaneen homoseksuaalisuuteen liittyvän asiallisen tiedon jakamista.⁵⁸

⁵⁴ ”Ovatko jäät liikkeellä”, 4 ja ”Kehotuskielto käsitteelyyn”, 5.

⁵⁵ ”Ovatko jäät liikkeellä”, 4.

⁵⁶ Toimintakertomus vuodelta 1992 (hallituksen esitys 20.4.1993). Hallitus 5/1993. Kansio CC4, 369 SETA, TA.

⁵⁷ ”Rikoslakityöryhmä: Erilliset suojaikärajat ja kehotuskieltopykälä pois”, 4; ”Suojaikärajojen lasku lähestyy”, 6.

⁵⁸ Hallituksen esitykset 1997 vp, HE 6/1997 vp, 67, 164, 169.

Osa päättäjistä piti kuitenkin yhä kiinni kehotuskiellosta. Kristillisdemokraattien kansanedustaja Toimi Kankaanniemi jätti lakivaliokunnan mietintöön vastalauseen, jossa hän vaati kehotuskiellon sisällyttämistä myös uuteen rikoslakiin.⁵⁹ Hallituksen esitys tuli kuitenkin voimaan tältä osin sellaisenaan. Jopa hieman antiklimaattisesti *SETA*-lehti uutisoi vuoden 1998 lopulla, että ”nuorten lesbojen ja homojen pakkoselibaatti päättyy”, kun eduskunta hyväksyi rikoslain kokonaisuudistuksen kesäkuussa 1998. Samalla kehotuskielto poistui lainsäädännöstä ja suojaikärajat yhdenmukaistettiin.⁶⁰

Tässä luvussa tarkastelen Setan erilaisia keinoja kehotuskiellon kumoamiseksi. Näitä keinoja olivat kabinettivaikuttaminen, sidosryhmiin vaikuttaminen sekä kansalaisaktivismi. Näiden kolmen vaikuttamistyön muodon perimmäinen tarkoitus oli suoraan vaikuttaa lainsäädäntöön usein kansallisella, mutta joskus myös kansainvälisellä tasolla. Luvun tarkoituksena on paitsi kuvailla tehtyä vaikuttamistyötä, myös arvioida Setan vaikutusvaltaa kehotuskiellon kumoamisprosessissa.

2.1 Kabinettivaikuttaminen muutoksen mahdollistajana

Setan keskeisin vaikuttamisen väylä kehotuskiellon purkamiseksi oli lainsäädäntöuudistusten valmisteluun osallistuminen. Tämän tueksi Seta perusti vuonna 1992 perusoikeusryhmän, jonka tehtävänä oli kartoittaa yhteiskunnassa, lainsäädännössä ja eri viranomaisten käytännöissä esiintyviä puutteita ja epäkohtia, jotka johtavat siihen, etteivät seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten perus- ja ihmisoikeudet toteudu. Työhön kuului lobbausta, lausuntoja, kyselyjä ja muutosesityksiä sekä hyvien suhteiden rakentamista päättäjiin.⁶¹

Setan kabinettivaikuttaminen piti sisällään esimerkiksi oikeusministeriön asettamien työryhmien toimintaan osallistumista, minkä lisäksi niin ministeriö kuin eduskuntakin pyysivät Setalta lausuntoja rikoslain kokonaisuudistuksen eri vaiheissa. Esimerkiksi keväällä 1994 Seta lausui koskien kokonaisuudistusta. Seta piti tavoitteidensa mukaisena ja myönteisenä, että ehdotetut säännökset olivat neutraaleja seksuaalisuuden ja sukupuolen mukaan. Lisäksi Seta perusteli ”epätieteellisin ja viime kädessä moralistisin perusteluin”

⁵⁹ Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot 1998 vp, LaVM 3/1998 vp – HE 6 ja 117/1997 vp, T. Kankaanniemen vastalause, 3, 58.

⁶⁰ ”Seksi sallitaan 16-vuotiaille, kehotuskielto jää historiaan”, 6.

⁶¹ Toimintasuunnitelma vuodelle 1993. Edustajakokous 1992. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

säädetyt kehotuskiellon kumoamista sillä, että se asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan seksuaalisuudesta ja suhdemuodosta riippuen.⁶² Syksyllä 1997 Seta oli kuultavana lakivaliokunnassa seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön uudistamiseen liittyen. Samalla Seta antoi lausunnon, jossa se piti ehdotettua uudistusta merkittävänä nostona ”seksuaalivähemmistöjä koskevan rikoslainsäädännön tasoon”. Lausunnossa Seta myös korostaa, että kehotuskiellon poisto ”noudattaa Suomen hallitusmuodon linjausta kansalaisten tasavertaisesta kohtelusta”.⁶³

Lausuntojen ja kuulemisten lisäksi Seta tapasi oikeus- ja esimerkiksi sosiaali- ja terveysministereitä⁶⁴. Tapaamiset olivat useimmiten Setan mukaan hyvähenkisiä, mutta Setan puheenjohtajanakin aiemmin toiminut oikeusministeri Tarja Halonen (sd.) sai Setan hallitukselta ja aktiiveilta osakseen myös kritiikkiä, kun hän ei ollut aloittanut työtä kehotuskiellon purkamiseksi aikaisemmin vaan kehotuskielto jätettiin uudistuksen kolmanteen vaiheeseen. Setan hallitus ei hyväksynyt menettelyä, mistä he kertoivat myös Haloselle vierailulla. Monet olivat toivoneet Halosen valitsevan asiassa aktiivisemmän roolin, mutta Halonen oli ilmoittanut, ettei halunnut tuoda kehotuskieltopykälän kumoavaa esitystä eduskuntaan juuri ennen vaaleja.⁶⁵ Tästä ”hitaan polun” valitsemisesta Halonen sai osakseen kritiikkiä *SETA*-lehden pääkirjoitusta myöten.⁶⁶ Lehdessä julkaistiin myös kehotus kirjelmöidä oikeusministeriöön ja pyytää kirjallista selontekoa kehotuskiellon tulevaisuudesta. Seta-aktiivi Harri Nieminen myös kirjoitti seuraavaa:

”Älköön meitä häiritkö sellainen mahdollisuus, että Tarja Halonen alkaisi kärsiä unettomista öistä. Niiden kuluessa on hyvä miettiä asioita, näitäkin.”⁶⁷

SETA-lehti julkaisi juttuja lainuudistushankkeiden etenemisestä aina kun tiedotettavaa oli. Kirjoittaessaan lainuudistushankkeiden etenemisestä ja Setan kabinettivaikuttamisesta *SETA*-lehti paitsi levitti tietoa Setan jäsenille yhdistyksen tekemästä, usein melko näkymättömästä työstä, myös toi esiin mielipiteitään voimassaolleesta lainsäädännöstä ja kiritti päättäjiä

⁶² Hallituksen kokous, pöytäkirja 5.6.1994 – Liite 2 Lausunto seksuaalirikoksia koskevasta rikoslakiprojektin ehdotuksesta (7.5.). Hallitus 9/1994. Kansio CC5, 369 SETA, TA.

⁶³ Hallituksen kokous, pöytäkirja 28.9.1997 ja Liite: Seta ry:n lausunto RL 17 ja 20 lukujen uudistamisesityksiin HE6/1997 vp. Hallitus 10/1997. Kansio CC9, 369 SETA, TA.

⁶⁴ Työvaliokunnan kokous 20.6.1990, kokousmuistio. Työvaliokunta 1990. Kansio CD1, 369 SETA, TA.; Hallituksen kokous, pöytäkirja 15.12.1996. Hallitus 14/1996. Kansio CC8, 369 SETA, TA.; Hallituksen kokous, pöytäkirja 14.6.1998. Hallitus 6–7/1998. Kansio CC10, 369 SETA, TA.

⁶⁵ Työvaliokunnan kokous 4.8.1990, kokousmuistio. Työvaliokunta 1990. Kansio CD1, 369 SETA, TA.

⁶⁶ Nurmi 1/1991, 3 (pk); Rydström 2011, 63.

⁶⁷ Nieminen 1991, 5.

muuttamaan lakeja. Tarkoituksena oli luoda kuvaa kehotuskiellosta vanhentuneena ja turhana lakina, joka oli häpeäksi Suomelle. Kehotuskiellon puolustajista uutisoitiin sen sijaan ehkä osoittamaan, että kehotuskieltoa puolustavien argumenttien taustalla oli usein vanhoillisina ja konservatiivisina pidettyjä arvoja. Tätä ei kuitenkaan sanota suoraan, vaan asenne on tulkittavissa rivien välistä.

Setan kabinettivaikuttamiseen liittyvää vaikutusvaltaa on luontevaa lähestyä lopputuloksen näkökulmasta, lopulta hallituksen esitys kun oli perusteluja myöten Setan tavoitteiden mukainen. Hallitus tunnusti lain rajoittaneen julkista keskustelua sekä mahdollistaneen syrjintää seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Setan ydintavoitteena oli myötävaikuttaa kehotuskiellon kumoamiseen ja vaikuttaa päättäjiin. Vaikka tavoitteiden toteutumiseen meni vuosia, Seta pääsi kuultavaksi rikoslakia uudistettaessa. Se itsessään on jo suuri voitto Setan näkökulmasta, vaikka monia Setan toimijoita hitaus myös turhautti. Seta myös itse mielsi pystyneensä vaikuttamaan uudistukseen sen eri vaiheissa, eli kokemus tuntuu olleen, ettei kehotuskiellon kumoaminen olisi edennyt niinkään sujuvasti ilman Setaa. Tämä on ainakin se viesti, jonka Seta pyrki jäsenilleen antamaan viestinnässään ja toimintakertomuksissaan⁶⁸. Setalla voi todeta olleen vaikutusvaltaa myös prosessin näkökulmasta, sillä kehotuskiellon matkaa seurattaessa Setan rooli on ilmeinen. Vaikutusvalta näkyy esimerkiksi pyydytyissä lausunnoissa, ministerien audiensseissa sekä valiokuntien kuulemisissa. Setaa pidettiin siis lainsäätäjien ja valmistelijoiden silmissä merkittävänä sidosryhmänä.

Setan roolia ei pidä kuitenkaan korostaa liikaa. Vaikka Seta kutsuttiin useaan työryhmään ja valiokuntaan asiantuntijakuulemiseen, se tarvitsi matkan varrella tukijoita ja liittolaisia politiikan sisältä, erityisesti ministereitä ja kansanedustajia. On mahdollista, että kehotuskiellon kumoaminen olisi ollut vaikeampaa, jos siitä ei olisi käyty useampaan kertaan kriittistä keskustelua eduskunnassa ennen varsinaista rikoslain kokonaisuudistusta. Apua kaivattiinkin suoraan päättäjiltä erityisesti lainsäädäntövaikuttamiseen, sillä 1990-luvulla Suomessa ei vielä ollut olemassa kansalaisaloitteen mahdollisuutta. Asioiden saaminen eduskunnan käsittelyyn vaati siis kansanedustajien tai hallituksen tuen. Voidaan siis todeta, että Setan kabinettivaikuttaminen oli onnistunutta, mutta kehotuskiellon kumoaminen vaati yhteistyötä muiden tahojen kanssa.

⁶⁸ Toimintakertomus vuodelta 1992 (hallituksen esitys 20.4.1993). Hallitus 5/1993. Kansio CC4, 369 SETA, TA.

Kehotuskieltoon liittyen tehtiin vuosien varrella useita kirjallisia ja suullisia kysymyksiä sekä lakialoitteita, jotka eivät toki johtaneet suoraan kehotuskiellon kumoamiseen mutta lisäsivät tietoisuutta siitä. Aloitteet tulivat usein sellaisilta kansanedustajilta, jotka olivat olleet aktiivisia Setassa tai tukeneet sen toimintaa muuten, kuten Tarja Haloselta ja Outi Ojalalta (vas.). Oli siis Setan etu, että sillä oli eduskunnan sisällä jo omille tavoitteilleen edullisia päättäjiä. Tämä suuri riippuvuus jo eduskunnassa olevista päättäjistä on merkittävä ero kaksikymmentä vuotta myöhemmin tehtyyn Tahdon2013-kansalaisaloitteeseen, jonka avulla Suomi mahdollisti samaa sukupuolta olevien avioliiton ja adoptio-oikeuden. Tämä korostaa suomalaisten kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden vaikutusmahdollisuuksien muutosta viimeisten vuosikymmenten aikana.

2.2 Puolueet ja kansainvälinen yhteisö sidosryhminä

Ministerien ja lainvalmistelijoiden lisäksi Seta lobbasi myös puolueita ja kansanedustajia. Tämä korostui etenkin eduskuntavaalien ja puoluekokousten alla, sillä ne olivat oletettavasti suotuisinta aikaa vaikuttaa puolueiden linjoihin ja ohjelmiin. Esimerkiksi vuoden 1991 toimintasuunnitelmassa määritellään yhdeksi järjestön tavoitteeksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille tärkeiden asioiden esillä pitäminen eduskuntavaaleja edeltävässä julkisessa keskustelussa.⁶⁹ Myös Setassa toimi puoluepolitiikassa mukana olleita aktiiveja, ja Setalla oli oletettavasti hyvinkin suorat vaikuttamissuhteet useaan puolueeseen. Setan alkuvuosista asti sen piirissä toimi ihmisiä aina SKDL:stä kokoomukseen miltei koko puoluekirjon läpi, vaikka ainakin Anssi Pirttijärven mukaan alussa aktiivien enemmistö koostui sosialidemokraateista ja muista vasemmistolaisista. Tämä heijasteli puolueiden kantoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä sateenkaarioikeuksiin liittyen.⁷⁰ Myöhemmin Setassa toimi aktiivisesti monia Vihreän liiton poliitikkoja ja aktiiveja, kuten Setaa 1990-luvulla puheenjohtaneet Tiina Kivinen ja Hannele Lehtikuusi. Tuula Juvosen mukaan Setan avaintoimijoiden kokeneisuus ja verkostoituneisuus puoluepolitiikassa tukikin Setan tavoitteita vaikuttaa Suomen lainsäädäntöön.⁷¹

⁶⁹ Syyskokous 16.12.1990 – liite 4 Toimintasuunnitelma vuodelle 1991. Yleiskokoukset 1990. Kansio CA1, 369 SETA, TA.

⁷⁰ Pirttijärvi 2011, 61–62.

⁷¹ Juvonen 2015, 45–46.

SETA-lehti kirjoitteli myös puolueiden tekemistä linjavedoista sateenkaarioikeuksiin liittyen. Lehti kertoi muun muassa siitä, kun keskustan puoluekokous hyväksyi kesäkuussa 1992 Keskustaopiskelijoiden ja -nuorten tekemän aloitteen kehotuskiellon kumoamisen ja suojaikärajojen yhdenmukaistamisen puolustamisesta.⁷² Lisäksi Seta teetti erityisesti vaalien alla kyselyjä, joita suunnattiin joko puoluejohdolle tai puolueiden ehdokkaille. Mahdollisuutta tarjottiin aina kaikille, ja usein kyselyihin saatiin vastauksia suurimmasta osasta puolueista. Puolueiden vastauksia julkaistiin *SETA*-lehdessä.

Vuonna 1991 Seta kysyi puoluesihteerien kantaa nimenomaan kehotuskieltoon, kun se oli kehotuskieltoon liittyvän oikeudenkäynnin takia pinnalla julkisessa keskustelussa. Kyselyyn vastasivat kaikkien eduskuntapuolueiden puoluesihteerit keskustaa ja SMP:tä lukuun ottamatta. Tuolloin kehotuskiellon purkamiseen ja suojaikärajojen yhdenmukaistamiseen suhtautuivat myönteisesti vasemmistoliiton, sosialidemokraattien, vihreiden sekä ruotsalaisen kansanpuolueen puoluesihteerit. Kokoomuksen puoluesihteeri Pekka Kivelän mukaan kokoomuksen edustajat äänestävät ”tällaisissa asioissa” omantuntonsa mukaan. Vihreän liiton puoluesihteeri Pekka Sauri puolestaan kommentoi, että puolueet voivat vaikuttaa hyvin rajallisesti niihin ”kulttuurisiin muutoksiin”, joita myös kehotuskiellon purkaminen vaatii, Saurin mukaan jopa vähemmän kuin ”muissa Suomen kaltaisissa maissa”.⁷³ Sauri ei avannut lausuntoaan enempää, joten kysymykset siitä, miksi Suomen tilanne on erilainen tai miksi puolueiden vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset, jäävät ilmaan. Saurin kommentti ilmentää kuitenkin hyvin kulttuurisen ja lainsäädännöllisen muutoksen suhdetta. Voidaan esimerkiksi tulkita, että Sauri tarkoitti työn mielipideilmaston muuttamiseksi olevan yhteistä kaikille yhteiskunnan sektoreille.

Kehotuskielto puhutti erityisesti 1990-luvun alussa. Vuosikymmenen puolivälissä fokus siirtyi myös puoluevaikuttamisessa muihin teemoihin, erityisesti samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröintiin. Esimerkiksi vuoden 1996 europarlamenttivaalien alla Seta lähetti kaikille ehdokkaille ja puolueille kyselyn, jossa kartoitettiin kantoja syrjinnänvastaisesta lainsäädännöstä sekä samaa sukupuolta olevien avioliitosta.⁷⁴ Kehotuskiellon näkyvyyden vähentyminen selittyy ennen kaikkea sillä, että rikoslain kokonaisuudistus oli jo sen verran

⁷² ”Kehotuskielto kumoon”, 4.

⁷³ Hentilä 1991, 6–7.

⁷⁴ Turunen & Koivumäki 1996, 72.

pitkällä, että sen suhteen tärkeintä oli ainoastaan varmistaa, että uudistus saataisiin maaliin. Puolueisiin vaikuttamisessa voitiin siirtyä siis jo muihin asioihin.

Puolueiden kantojen keräämisellä ja puolueisiin yhteyden pitämällä on ainakin kahdenlainen tehtävä. Yhtäältä tarkoituksena oli kirittää puolueita olemaan edistyksellisempiä ihmisoikeusasioissa ja luoda suhteita läpi puoluekentän. Kyselyt pakottivat itse puolueet ja yksittäiset ehdokkaat jäsentelemään kantojaan esimerkiksi juuri kehotuskieltoon liittyen. Pitämällä yllä keskusteluyhteyttä eri puolueisiin Seta pyrki tulkintani mukaan maksimoimaan mahdollisuutensa vaikuttaa mihin tahansa puolueeseen, joka sattui olemaan seuraavassa hallituksessa. Tässä mielessä puolueisiin vaikuttaminen on pitkäjänteisempää työtä kuin aina kulloiseen istuvaan hallitukseen ja hallitusohjelmaan vaikuttaminen, sillä puolueiden kantojen muuttuminen voi viedä useita vuosia tai jopa vuosikymmeniä. Vaikka rikoslain kokonaisuudistuskin kesti pitkään, oli kyseessä yksi projekti, johon voitiin vaikuttaa rajallisessa ajassa. Puolueiden edustajien tapaamisilla ja puoluekyselyillä pyrittiinkin aikaansaamaan hidasta mutta varmaa muutosta puolueiden asenteissa ja siten edistää sateenkaarioikeuksia pidemmällä tähtäimellä. Puoluetuella Seta tunnisti puolueiden suuren roolin myös ihmisten asenteiden muokkaamisessa erityisesti julkisen keskustelun kautta.

Toisaalta puolue- ja vaalikyselyjen tuloksia julkaisemalla Seta ohjasi mahdollisesti jäseniään äänestämään tiettyjen puolueiden ehdokkaita, tai ainakin pyrki tarjoamaan jäsenilleen mahdollisuuden valita ehdokkaan sellaisesta puolueesta, joka suhtautui sateenkaarioikeuksien edistämiseen myönteisesti. Tämä on kansalais- ja etujärjestöille, myös Setalle, tänäkin päivänä luonteva tapa pyrkiä edistämään omia tavoitteitaan vaalien kautta. Esimerkiksi vuoden 2023 eduskuntavaaleissa Seta keräsi vaalien ehdokkailta sitoumuksia vaalitavoitteisiinsa sateenkaarioikeuksien edistämiseksi⁷⁵.

Setan vaikutusvaltaa puolueisiin liittyen on hankalaa arvioida. Samaan tapaan kuin kabinetivaikuttamisessa, puolueiden muuttamiseen tarvittiin puolueiden sisältä jäseniä ajamaan muutosta. Vaikka Seta tapasi eduskuntaryhmiä ja kansanedustajia, puolueiden jäsenet käyttivät ylintä valtaa puoluekokouksissa. Setan vaikutusvaltaa voikin lähestyä siitä näkökulmasta, että se onnistui nostamaan viestinnässään ja toiminnassaan poliitikkoja, jotka ajoivat aktiivisesti kehotuskiellon purkamista. Lisäksi se sai pidettyä kehotuskieltoa esillä myös puolueiden sisällä. Nuorkeskustan tekemä kehotuskieltoa koskenut puoluekokousaloite

⁷⁵ ”Sateenkaarikansanedustajat”. Setan verkkosivut. <<https://seta.fi/eduskuntavaalit/sitoutuneet-2023/>> [luettu 24.7.2024].

on hyvä esimerkki tästä, sillä on hyvinkin mahdollista, että Setan tekemällä viestinnällä oli vaikutusta aloitteeseen. Setan miellettyä vaikutusvaltaa puolueisiin voisi tutkia tarkastelemalla ehdokkaiden ja poliitikkojen kokemuksia Setasta lobbarina. Tämä olisi varteenotettava aihe tulevalle tutkimukselle.

Puolueiden ohella vaikuttamistyötä tehtiin myös muiden sidosryhmien kanssa. Yksi esimerkki tästä on kansainvälisen tason sidosryhmäyhteistyö, jota tehtiin esimerkiksi niin sanotun Kansalais-ETYK:in eli Helsinki Citizens' Assemblyn kautta. Se perustettiin Prahassa lokakuussa 1990 ja sen tarkoituksena oli yhdistää itä- ja länsieurooppalaisia ihmisiä toimimaan ruohonjuuritasolla demokratian ja ihmisoikeuksien puolesta. Toiveena oli saada kansalaisten huolet ja ratkaisuehdotukset käsiteltäväksi myös itse ETY-konferensseissa ja esimerkiksi ETY-maiden johtajat ”tunnustamaan homojen ja lesbojen täydellisen tasavertaisuuden” muihin kansalaisiin nähden. Kokoukseen osallistui yli 800 henkeä eri puolilta Eurooppaa, mukaan lukien Setan ja muiden eurooppalaisten sateenkaaritoimijoiden edustajia. Kokous nimesi eri aihealueista vastaavia komissioita ja alakomissioita, joista yksi toteutti listan konkreettista korjausvaatimuksista seksuaalivähemmistöjen aseman parantamiseksi. Lista lähetettiin tiedoksi tulevalle Pariisin ETY-konferenssille. Tässä työryhmässä oli edustettuna myös Seta. Kymmenkohtaisen listan kuudenneksi kohdaksi valittiin ”lesbolaisuutta ja homoutta koskevaa julkista keskustelua koskevien lainsäädännöllisten rajoitusten poistaminen”, eli kehotuskiellon purkamisen vaatimus oli mukana myös tässä työssä, ehkä juuri Setan aloitteesta.⁷⁶ Kun ETYK järjestettiin vuonna 1991 Moskovassa, Seta vaati Suomen edustajia vaikuttamaan muihin ETY-maihin sateenkaarioikeuksien parantamiseksi kaikissa ETY-maissa sekä ottamaan asian esillä myös YK:ssa. Seta viittaa kannanotossaan erityisesti Pohjoismaiden neuvoston vuoden 1984 suositukseen sateenkaarioikeuksista.⁷⁷

Setan kansainvälisellä vaikuttamisella oli nähdäkseni kahdenlainen tavoite. Yhtäältä tarkoituksena oli ajaa sateenkaarioikeuksia sekä parantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa kaikkialla Euroopassa, toisaalta hyödyntää kansainvälisyyttä argumentaatioissa suomalaisen lainsäädännön muuttamiseksi. Palaan näistä jälkimmäiseen luvussa 3. Kamppailu parempien oikeuksien puolesta nähtiin yleismaailmallisena ja yhteisenä kaikille, mikä näkyy eurooppalaisuuden korostamisessa. Kansainvälisyys oli kuitenkin myös

⁷⁶ Stålström 1991, 37.

⁷⁷ ”SETA:n viesti Väyryselle: Ihmisoikeudet esille Moskovassa”, 7.

vipuvarsi omaan työhön, sillä Neuvostoliiton hajottua Suomessa alkoi uudenlainen kansainvälistymisen aika, ennen kaikkea länteen päin.

2.3 Kansalaisaktivismi keskustelun sytykkeenä

Setan yksi keskeisimmistä suoran vaikuttamisen keinoista ovat sen perustamisesta asti olleet mielenosoitukset ja protestit. Nykyään erilaisina Pride-tapahtumina tunnettuja Setan järjestämiä mielenosoituksia kutsuttiin 1970–1990-luvuilla vapautuspäiviksi. Mielenosoitus järjestettiin vuosittain vaihdellen eri kaupungeissa, ja vasta myöhemmin tapahtumia alettiin järjestää ympäri Suomen joka vuosi. Jo 1980-luvulla vapautuspäiviin kuului marssin lisäksi puistojuhla ja muuta oheisohjelmaa. Setan mukaan 1990-luvulla vapautuspäivät muuttuivat entistä räväkämmiksi ja juhlavammiksi tapahtumiksi pelkän mielenosoittamisen sijaan.⁷⁸

Kehotuskiellon näkökulmasta runsaasti näkyvyyttä saanut mielenosoitus järjestettiin Turussa kesällä 1990. Mielenosoituksessa Setan aktiivit Erkki Lietzén, Bengt Lingblom, Harri Nieminen ja Asta Tirkkonen järjestivät tempauksen, jossa he kuuluttivat kehottavansa kanssaihmissiään homoseksuaalisuuteen, ja tekivät itsestään myöhemmin rikosilmoituksen poliisille. Kuulusteluissa he myönsivät tekonsa ja kertoivat kehottavansa homoseksuaalisuuteen myös tulevaisuudessa. Tempauksen tarkoituksena oli ennen kaikkea selvittää, onko kehottaminen lain lisäksi myös käytännön tasolla tuomittavaa. Yleisen syyttäjän päätöksestä asia siirtyi Turun raastuvanoikeuden käsittelyyn. Päätös oli sikäli poikkeuksellinen, ettei poliisi tai syyttäjä ollut tarttunut kehotuskiellon rikkomisiin sitten 1970-luvun.⁷⁹

Turun raastuvanoikeus otti asian käsittelyynsä tammikuussa 1991. Harri Nieminen kertoo *SETA*-lehden reportaasissaan, että oikeudenkäynti sai ”riemukkaan kansanjuhlan piirteitä”. Istuntosali oli niin täynnä, että osa yleisöstä istui salin lattialla. Oikeuden päätös kuitenkin kuohutti yleisöä. Raastuvanoikeuden päätös oli tuomita kaikki neljä aktivistia lain rikkomisesta, mutta jättää tuomitsematta heitä rangaistukseen. Tätä oikeus perusteli sillä, ettei rikos ollut sellainen, että ”yleinen etu olisi vaatinut rangaistusta”. Tuomari myös kertoi rikoksen olleen ”anteeksiannettavaa ajattelemattomuutta”. Aktivistit kokivat tuomion

⁷⁸ ”Yhteisön historiaa”. Helsinki Pride -yhteisön verkkosivut. <<https://pride.fi/meista/pride-historiaa/>> [luettu 5.8.2024].

⁷⁹ ”Kehottamisesta raastupaan”, 29.; Nieminen 1991, 4.

loukkaavana, sillä yhtäältä heidät ”leimattiin [...] liki syyntakeettomiksi”, toisaalta koska yleinen toive tuntui olleen se, että tuomio olisi ollut rikoksesta vapauttava.⁸⁰ Kehottaminen oli kuin olikin yhä rikos. Tuomitut valittivat tuomiosta hovioikeuteen, joka ei kuitenkaan muuttanut raastuvanoikeuden päätöstä.⁸¹

Turun oikeudenkäynnin aktivistit kutsuivat homot ja lesbot yhteisrintamaan. Harri Niemisen mukaan oli mahdollista, että asenneilmapiirin koettu kylmeneminen 1990-luvulla, kuten pakolaisvastaisuus Suomessa ja kansainvälisen politiikan arvojen kiristyminen, vaikuttaisi kielteisesti myös homoseksuaalisuuteen suhtautumiseen.⁸² Kehotuskielto-oikeudenkäyntiä edeltävinä kahtena vuotena Suomessa oli tehty kolme pakolaisiin tai maahanmuuttajiin kohdistettua väkivaltaista iskuja, joista yksi tehtiin niin ikään tammikuun alussa vuonna 1991. Pakolaisvastaisuus, rasismi ja ihmisoikeudet ylipäättään olivat siis hyvin pinnalla suomalaisessa julkisessa keskustelussa oikeudenkäynnin aikaan.⁸³ Tutkija Anna Rastas on myöhemmin tutkinut rasismien kokemuksia Suomessa 1990- ja 2000-luvuilla. Vaikka keskustelu maahanmuutosta monipuolistui maahanmuuton lisääntyessä 1990-luvulla, Rastaaan mukaan tuohon aikaan rasismia esiintyi niin mediassa, tutkimuksessa kuin politiikassakin.⁸⁴

Setan aktiivien pelkona siis oli, että oikeuden päätös yleisestä edusta voisi olla tulevaisuudessa myös erilainen, koska suomalaisten yleinen asenneilmapiiri oli monien aiheiden suhteen kielteinen tai vähintään epävakaa. Tämän vuoksi Nieminen ja Lietzén pohtivat, että erilaiset massakehottamiseen tarkoitetut kehotuspäivät sekä toisaalta ”runsaat ja useat” yhteydenotot oikeusministeriöön voisivat olla sopiva tapa koetella kehotuskieltopykälää.⁸⁵ Tämä on myös linjassa sen kanssa, että monet Setan sisällä halusivat lisää ”luovuutta” Setan poliittiseen vaikuttamiseen.

Vaikka kehotustempaus ja sitä seurannut oikeudenkäynti eivät olleet suoranaisesti Setan suunniteltua toimintaa, se oli lähellä Setaa – tehtiinhän tempaus myös Setan tapahtumassa. Lisäksi Seta organisoivat valtakunnallisen tukikeräyksen ensimmäisestä oikeudenkäynnistä kertyneiden 6 000 markan oikeudenkäyntikulujen kattamiseksi. Liittohallitus myös suositteli Setan jäsenjärjestöille, että ne ilmoittaisivat puolestaan jäsenilleen mahdollisuudesta osallistua

⁸⁰ Nieminen 1991, 4.

⁸¹ ”Hovioikeuden päätös homojen kehotuskielto-oikeudenkäynnistä”, 27.

⁸² Nieminen 1991, 5.

⁸³ ”Pakolaisviha räjähti Valkealassa 1991”. Yle, 2.10.2015.

<<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/02/pakolaisviha-rajahiti-valkealassa-1991>> [luettu 8.9.2024].

⁸⁴ Rastas 2007, 70–71.

⁸⁵ Nieminen 1991, 5.

keräykseen.⁸⁶ Aktivistien tukeminen oli siinäkin mielessä Setan intressien mukaista, että tempaus ja siitä seurannut laaja julkinen keskustelu auttoivat nostamaan muuten melko pimennossa ollutta kehotuskieltoa esille ja lisäämään tietoutta siitä niin poliitikkojen kuin kansan keskuudessa. Räväkkäkin julkinen keskustelu saatettiin kokea hyödylliseksi, sillä tempauksen myötä keskustelua voitiin käydä ainakin osin Setan ja sen aktiivien ehdoilla. Lisääntynyt mediahuomio ja tietous puolestaan mahdollistivat laajemman asennemuokkauksen. Ilman tämän kaltaisia tempauksia Setan oli vaikeampaa saada valtamediaan läpi omia kannanottojaan ja lausuntojaan.

Kehotustempauksen synnyttämä kohu toi myös liittolaisuutta Setalle, esimerkiksi opiskelijaliikkeestä. Turun yliopiston ylioppilaskunta TYY kirjelmöi heti tammikuussa 1991 oikeusministeriöön kehotuskiellon kumoamisen puolesta. Ylioppilaskunnan mukaan kehotuskielto oli osaltaan ihmisarvoa alentava pykälä eikä siten kuulunut ”moniarvoisen oikeusvaltion lainsäädäntöön”.⁸⁷ Myöhemmin samana keväänä Helsingin yliopiston ylioppilaskunta HYY kirjelmöi niin ikään oikeusministeriöön samalla asialla. HYY viittasi kirjeessään erityisesti kansainvälisiin sopimuksiin ja siihen, että ”Suomen lainsäädäntö on näiltä(kin) osin ratkaisevasti länsieurooppalaista normia jäljessä”.⁸⁸ Tällainen tuki oli ainakin symboliselta arvoltaan merkityksellistä, sillä se kertoi Setalle, että muutkin yhteiskunnalliset ja poliittiset toimijat jakoivat Setan tavoitteita. Se myös viestitti päättäjille, että kehotuskiellon kumoamisella oli Setaa laajempi tuki.

Vaikutusvallan näkökulmasta kehotustempaus ja sitä seurannut keskustelu oli tietysti mielessä hyvinkin onnistunut. Kehotuskiellon kumoamisen ohella Setan tavoitteena oli lisätä tietoisuutta siihen liittyen sekä vaikuttaa median ja poliitikkojen tapoihin käsitellä sitä. Kehotuskielto sai oikeudenkäynnin myötä huomiota mediassa, ja teemaan tarttuivat Setan lisäksi myös muut järjestöt ja toimijat. Oikeudenkäynti saattoi osoittaa monelle, että lainsäädäntöä oli tarpeen uudistaa. Setalle ja monelle sen jäsenelle oikeuden päätös tuli toki epämieluisana yllätyksenä: jos oikeuden päätös olisi ollut toinen, Seta olisi saanut toisenlaisen välineen argumentaationsa tueksi. Voi kuitenkin olla, että koettu epäoikeudenmukaisuus nimenomaan antoi lisäpontta vaikuttamistyölle. Oikeuden päätös antoikin Setalle uuden lyömäaseen, kun se pystyi osoittamaan lain turhuuden. Seta kirjoitti lausunnossaan vuonna

⁸⁶ Työvaliokunnan kokous 19.1.1991, kokousmuistio. Työvaliokunta 1991. Kansio CD1, 369 SETA, TA.

⁸⁷ Turun yliopiston ylioppilaskunta, kannanotto oikeusministeriölle 8.1.1991. Saapuneet kirjeet 1990. Kansio F7, 369 SETA, TA.

⁸⁸ Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, kirje oikeusministeriölle 10.5.1990. Saapuneet kirjeet 1990. Kansio F7, 369 SETA, TA.

1997, että ”kehoituskieltopykälän täydellistä kriminaalipoliittista epäonnistuneisuutta kuvaa mm. se, että ainoa siitä annettu tuomio on annettu Seta ry:n aktiivijäsenille, jotka tekivät Turun torilla tehdyn julkisen kehoittamisen jälkeen toiminnastaan itse rikosilmoituksen poliisille”⁸⁹. Kehotuskiellon purkaminen olisi ollut hyvin erilainen tehtävä, jos lakia olisi noudatettu kirjaimellisesti kuten Britanniassa. Saman huomion tekee Kati Mustola, jonka mukaan kehoituskielto ei vaikuttanut liiemmin Setan vaikuttamistyöhön, eikä esimerkiksi *SETA*-lehdestä tehty rikosilmoituksia⁹⁰.

⁸⁹ Hallituksen kokous, pöytäkirja 28.9.1997 ja Liite: Seta ry:n lausunto RL 17 ja 20 lukujen uudistamisesityksiin HE6/1997 vp. Hallitus 10/1997. Kansio CC9, 369 SETA, TA.

⁹⁰ Mustola 2007b, 27.

3 Mieli-pidevaikuttamista ja argumentointia

Setan toiminnan ytimessä oli lainsäädäntövaikuttamisen lisäksi mieli-pidevaikuttaminen. Järjestön mukaan lainsäädäntö ei itsessään poistanut syrjintää: se legitimo-i uhrien kokemuksia ja mahdollisti syrjintään puuttumisen, mutta ei itsessään vähentänyt sateenkaariyhteisön kokemaa syrjinnän ja väkivallan uhkaa. Omien oikeuksien puolustaminen saattoi olla vaikeaa epävarmuuden vuoksi, eivätkä monet olleet tietoisia kulloinkin voimassa olleesta lainsäädännöstä.⁹¹ Tarvittiin ennaltaehkäisevää työtä, jonka ytimessä oli ennen kaikkea yleisen mieli-pideilmaston parantaminen ja sosiaalipoliittinen vaikuttaminen. Setassa järjestön toimijuutta luonnehdittiin muun muassa seuraavasti:

Tässä suhteessa [yhteiskuntaan vaikuttamisessa] pitäisi luovuus saada suurempaan kunniaan. Luovuus ja politiikka eivät perinteisesti kuulu yhteen, mutta me voisimme tässäkin suhteessa olla vaihtoehtoinen liike.

Lakeihin liittyviä uudistuksia tulee ajaa yhtä aikaa kahdella rintamalla. Aikaisemmat lainuudistushankkeet tulee tietysti pitää edelleen ohjelmassa, mutta samaan aikaan voisi myös etsiä, mitä muita lakeja on olemassa, joita voitaisiin muuttaa niin, että me olisimme tasavertaisemmassa asemassa. [...] Keskustelun herättäminen on myös tärkeä vaikuttamisen muoto.

Samaan aikaan tulisi pyrkiä muuttamaan olemassa olevia käytäntöjä, joiden eriarvoistava vaikutus ei perustu suoraan johonkin lakiin. [...] Voisimme myös ottaa oppia muista ihmisoikeusjärjestöistä, joiden yhtenä toimintamuotona on jo pitkään olleet erilaiset vetoamus- ja painostuskirjeet.”⁹²

Sama tavoite yhteiskunnan asenteiden muokkauksesta toistuu myös Setan toimintaa ohjaavissa dokumenteissa, joissa vaikuttaminen asenneilmapiiriin ja vallitseviin normeihin mainitaan Setan toiminnan yhtenä ensisijaisista painopisteistä⁹³. Tahtotila mieli-pide- ja arvopohjaiselle vaikuttamiselle oli siis vahva, ja työnsarkaa myös riitti. Tämä ilmenee esimerkiksi suomalaisten seksuaaliasenteita 1970-luvulta nykyhetkeen tutkineesta Väestöliiton FINSEX-tutkimushankkeesta. Tutkimuksen mukaan asenteet ovat viimeisten 50 vuoden aikana yleisesti vapautuneet, mutta erityisesti seksuaalivähemmistöjen osalta. Vuonna 1992 noin 56 % miehistä ja noin 65 % naisista piti homoseksuaalisuutta jokaisen yksityisasiana, ja vuonna 1999 samat luvut olivat noin 55 % ja 69 %. Keskimäärin siis vain

⁹¹ Toimintasuunnitelma vuodelle 1999: 2 Syrjäytymisen ehkäiseminen sekä syrjintään puuttuminen. Edustajakokous 1998. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁹² Puitesuunnitelmatyöryhmän esitys valtuustolle 4.4.1992. Kansio CB1, 369 SETA, TA.

⁹³ Esimerkiksi Syyskokous 16.12.1990 – liite 4, Toimintasuunnitelma vuodelle 1991. Yleiskokoukset 1990. Kansio CA1, 369 SETA, TA.

kaksi kolmesta suomalaisesta piti homoseksuaalisuutta henkilön omana asiana. Kun tutkimuksessa alettiin kysyä 1990-luvulla homoseksuaalisten suhteiden hyväksymisestä, miehistä vain neljännes ja naisista kolmannes ilmoitti hyväksyvänsä suhteet. Vuoteen 2015 mennessä nämä luvut kaksinkertaistuivat.⁹⁴ Tämä suhde sen välillä, onko homous yksityisasia ja onko se hyväksyttävää, vertautuu hyvin myös kehotuskiellon säätämisen logiikkaan: homoutta ei enää haluttu kieltää eksplisiittisesti, mutta sen ei myöskään haluttu näkyvän julkisuudessa tai arjessa. Homouden voitiin todeta olevan yksityisasia niin kauan kuin se pidettiin sellaisena.

Kun asenteiden taustavaikuttajia on tutkittu tarkemmin, miessukupuoli, iäkkyyys, matala koulutustaso ja aktiivinen uskonnollisuus ovat olleet yhteydessä kielteisempiin asenteisiin homoseksuaalisuuteen liittyen. Asteet ovat kuitenkin ajan kanssa liudentuneet kaikissa sosiodemografisissa kategorioissa. Tutkijat Johanna Jalonen ja Milla Salin sekä aiemmin Tuula Juvonen ovat tehneet havainnon, että suomalainen mielipideilmasto ja päättäjien ”tahtotila” eivät kuitenkaan aina täsmää. Tämä näkyy erityisesti poliittisten prosessien hitaudessa ja eduskunnan tasaisissa voimasuhteissa sateenkaarioikeuksista päätettäessä.⁹⁵ Eduskunnan ja yksittäisten kansanedustajien valtaa korostanee, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia käsittelevät lait luokitellaan usein puolueissa niin sanotuiksi omantunnon kysymyksiksi, joissa edustaja saa äänestää haluamallaan tavalla hallitus-oppositioasetelmasta huolimatta. Tästä oiva esimerkki on jo aiemmin esitelty kokoomuksen puoluesihteri Pekka Kivelän kehotuskieltoa koskenut kannanotto puolueensa linjauksista arvokysymyksissä⁹⁶. Myöhemmin samankaltaista argumentaatiota on käytetty esimerkiksi Sanna Marinin hallituksen aikana uudistetun translain yhteydessä, kun sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan silloinen puheenjohtaja Markus Lohi (kesk.) luonnehti kaikkia ”syntymään ja kuolemaan sekä seksuaalietiikkaan” liittyviä asioita omantunnonkysymyksiksi.⁹⁷

Setan peräänkuuluttamaa poliittista ”luovuutta” käytettiin paitsi suorassa vaikuttamisessa, myös argumentaatiossa. Tässä luvussa paneudun kehotuskieltoon liittyvään keskusteluun ja Setan käyttämään argumentaatioon, joka oli merkittävä osa Setan tekemää

⁹⁴ ”FINSEX: Seksuaaliasenteet”. Väestöliiton verkkosivut. <<https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/finsex-seksuaaliasenteet/>> [luettu 22.7.2024].

⁹⁵ Jalonen & Salin 2020, 265, 267.

⁹⁶ Kts. Luku 2.2.; Hentilä 1991, 6–7.

⁹⁷ ”Translaki ja abortti jakavat kansanedustajien mielipiteitä – tutkija toivoo lisää puhetta uskontojen vaikutuksesta politiikkaan”. Yle, 13.10.2022. <<https://yle.fi/a/3-12657265>> [luettu 22.7.2024].

mielipidevaikuttamista. Diskurssianalyysin keinoin lähestyn aineistoani siitä näkökulmasta, millaista sosiaalista todellisuutta Seta ja toisaalta sen vastustajat ja kritisoijat pyrkivät lausunnoillaan rakentamaan. Näin pystyn tutkimaan Setan vaikuttamistyötä myös syvemmillä tasolla sekä tarkastelemaan Setan argumentaation vaikuttavuutta.

3.1 Pohjoismaat ja Eurooppa verrokkeina

Suomi ei ole ainut eurooppalainen valtio, jossa on säädetty kehotuskiellon kaltaisia lakeja. *SETA*-lehti raportoi vuonna 1991 Iso-Britanniassa Margaret Thatcherin pääministeriaikana säädetystä, Suomen kehotuskieltoa vastaavasta pykälästä. Pykälä 28:a tunnettu laki kielsi viranomaisia esittämästä homoseksuaalisuutta ”hyväksyttävänä elämäntapana”, mikä hankaloitti ihmisoikeustyötä Britanniassa huomattavasti. Lisäksi kuntia kiellettiin jakamasta avustuksia sateenkaarijärjestöille. Toisin kuin Suomessa, Britanniassa lakia valvottiin tiukemmin ja ihmisiä pidätettiin enemmän kuin vuosikymmeniin.⁹⁸ Lisäksi vastaavaa lainsäädäntöä oli säädetty Länsi-Saksassa ja Norjassa. Näitä kansainvälisiä esimerkkejä käytettiin myös kehotuskiellon puolustamiseksi. Aiemmin esiteltyssä kansanedustaja Mäen lakialoitteessa, josta kehotuskielto sai alkunsa, Mäki perustelee kehotuskiellon välttämättömyyttä esimerkiksi sillä, että vastaavanlaista lainsäädäntöä oli säädetty muuallakin Länsi-Euroopassa⁹⁹.

Kansainvälisyys sekä eritoten pohjoismaalaisuus ja eurooppalaisuus näkyvät myös Setan argumentaatiossa. *SETA*-lehdessä esimerkiksi kirjoitettiin, että Suomi on jäänyt ”auttamattomasti jälkeen” muita Pohjoismaita sateenkaarioikeuksien edistämisessä. Samalla kun Suomessa tehtiin töitä kehotuskiellon purkamiseksi, Norjassa oli jo 1990-luvun alussa homoseksuaaleja koskeva syrjintäsuoja, Tanskassa mahdollisuus rekisteröidä parisuhde ja Ruotsissa yhdenmukaiset suojaikärajat sukupuoleen katsomatta.¹⁰⁰ Pohjoismaalaisuuden korostaminen kumpusi ainakin osin vuonna 1962 solmitusta Helsingin sopimuksesta, jossa Suomi, Ruotsi, Norja, Tanska ja Islanti sopivat muun muassa siitä, että maiden rikos- ja muu lainsäädäntö tulee yhdenmukaistaa¹⁰¹. Tämän sopimuksen pohjalta Pohjoismaiden neuvosto esitti Suomelle vuonna 1984, että maan pitäisi ajantasaistaa seksuaali- ja

⁹⁸ Griffith 1991, 29; ”Brittihallitus kiristää otetta”, 23.

⁹⁹ Liitteet I-XII B, vp 1970, T. Mäen lak.al. n:ro 396, 4442.

¹⁰⁰ Saarinen 1991, 15.

¹⁰¹ ASK 1/1962 vp, n:o 14 Yhteistyösopimus Islannin, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan välillä, 3.

sukupuolivähemmistöjä koskevaa lainsäädäntöään¹⁰². Setalla oli siis mustaa valkoisella sen puolesta, että Suomen tulisi kehittää lainsäädäntöään ”pohjoismaalaisempaan” suuntaan. Esimerkiksi kehotuskielto-oikeudenkäynnin jälkimainingeissa Seta julkaisi kannanoton, jossa se ilmaisi huolensa siitä, onko ”laintulkintaa kiristetty, vaikka mm. Pohjoismaiden neuvosto on jo useaan otteeseen esittänyt Suomelle kaikkien homoseksuaaleja syrjivien lakien kumoamista”¹⁰³. Tästä huolimatta tutkija Kati Mustolan mukaan Suomi jäi lainsäädännöllisessä kehityksessä yhdessä Islannin, Grönlannin ja Färsaarien kanssa niin sanottuun pohjoismaalaiseen periferiaan, kun taas Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa edistettiin sateenkaarioikeuksia aikaisemmin ja nopeammin.¹⁰⁴

Kehotuskielto oli Setan mukaan ristiriidassa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen ilmaisuvapautta koskevan artiklan kanssa. Artiklan mukaan jokaisella on ”oikeus mielipiteen vapauteen samoin kuin tiedon levittämiseen ja vastaanottamiseen” kuitenkin niin, että tiettyjä moraaliin perustuvia rajoituksia voidaan tehdä. Koska kehotuskielto kielsi nimenomaan julkisen homouteen kehottamisen, Seta piti sopimuksen ilmaisemaa tahtotilaa yhtenä lisäperusteena kehotuskiellon purkamiselle.¹⁰⁵ Samasta temasta kirjoitti myös pitkän linjan Seta-aktiivi, varatuomari Ulf Månsson *Oikeus*-lehdessä. Månsson kantoi huolta Suomen tulevaisuudesta osana Eurooppaa ja varoitti tulevasta:

On kyseenalaista, läpäiseekö Suomi homoseksuaalien kohtelun osalta Euroopan ihmisoikeusseulan. Ellei Suomi uudista lainsäädäntöään on jokseenkin selvää, että ensimmäisten Euroopan tuomioistuimen kantelijoiden joukossa tulee olemaan tämän väestönsosan edustajia. Suomen on syytä suhtautua asiaan vakavasti, sillä Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa työskentelevät tietävät, että nimenomaan vähemmistöjen kohtelua pidetään eräänlaisena kansalais- ja poliittisten oikeuksien mittapuuna.¹⁰⁶

Suomen liittyttyä Euroopan unioniin myös *SETA*-lehti julkaisi enemmän unioniin liittyviä juttuja. Euroopan unioni nähtiin ennen kaikkea mahdollisuutena edistää ihmisoikeuksia myös kansallisella tasolla. *SETA*-lehti haastatteli vuonna 1996 saksalaista parlamentin jäsentä Claudia Rothia, joka oli laatinut vuosikymmenen alussa laajan raportin seksuaalivähemmistöjen asemasta EU:ssa. Lisäksi lehti kertoi Euroopan parlamentin

¹⁰² ”SETA:n viesti Väyrykselle: Ihmisoikeudet esille Moskovassa”, 7.

¹⁰³ Kannanotto 8.3.1991, Seta. Saapuneet kirjeet tammi-elo 1991. Kansio F8, 369 SETA, TA.

¹⁰⁴ Mustola 2007a, 244.

¹⁰⁵ ”Kehotuskielto ja ihmisoikeussopimus ristiriidassa”, 9.

¹⁰⁶ *Oikeus*-lehti: Suomi jälkijunassa homojen oikeuksien turvaamisessa (lehtileike). Saapuneet kirjeet 1990. Kansio F7, 369 SETA, TA.

tulkitsevan, että jäsenmaiden tulisi soveltaa ihmisoikeuksien peruseriaatteita kaikessa olemassa olevassa ja tulevassa lainsäädännössä, oli kyse sitten sosiaaliturvasta, hallinnosta tai rikoslaista. Parlamentti myös kannusti jäsenmaita tekemään yhteistyötä kansallisten sateenkaarijärjestöjen kanssa.¹⁰⁷

Eurooppa ja Pohjoismaat koettiin siis Setassa Suomelle tärkeinä verrokkiryhminä, kuten suomalaisessa yhteiskunnallisessa diskurssissa on hyvin tavanomaista tehdä.

Pohjoismaalaisuudesta tai eurooppalaisuudesta erottuminen, tässä tapauksessa juuri kehotuskiellon kaltaisella lainsäädännöllä, oli Setan näkökulmasta Suomen imagolle haitaksi ja merkitsi Suomen takapajuisuutta suhteessa muihin läntisiin liberaalidemokraattisiin valtioihin. Seta siis viesti, että kehotuskiellon kumoamalla Suomi olisi entistä enemmän osa läntistä Eurooppaa ja osa pohjoismaalaista viiteryhmää. Tämä tunnistettiin myös maan hallituksessa: Tuula Juvosen mukaan oli myös Suomen intresseissä näyttäytyä mahdollisimman edistyksellisenä, sillä Suomi havitteli EU:n puheenjohtajuutta.¹⁰⁸ Vuonna 1999 Suomi toimikin puheenjohtajamaana, kätevästi juuri samana vuonna kun kehotuskielto kumottiin.

Kehotuskiellon asettaminen kansainväliseen kontekstiinsa auttaa sen taustojen ymmärtämisessä. Kansainvälisyyteen liittyvä argumentaatio on myös yksi keskeisimmistä niin kehotuskiellon vastustajien kuin puolustajien piirissä, eli se on voimakas argumentaation työkalu. Kansainväliset sopimukset ja suositukset olivat Setalle eittämättä yksiä tärkeimpiä perusteluja kehotuskiellon purkamiselle, sillä ne olivat konkreettisia ja nojasivat johonkin Setaa tai Suomea suurempaan. Kansainvälisyyden hyödyntäminen vaikuttamisessa oli siis Setan vaikutusvaltaa tukeva tekijä. On kuitenkin tärkeää myös muistaa, että Suomi oli monelle eurooppalaisellekin valtiolle esimerkki – asiat olivat Suomessa verrattain hyvin ja lainsäädäntökin oli kehittynyt parissa vuosikymmenessä roimasti. On tähdellistä muistaa, mihin tutkittavaa aihetta kulloinkin verrataan. Esimerkiksi Setan vaikuttavuus saatettiin nähdä maailmalta käsin enemmän tai vähemmän esimerkillisenä riippuen siitä, mistä asiaa kulloinkin tarkasteltiin.

¹⁰⁷ Huttunen 1996, 26.

¹⁰⁸ Juvonen 2015, 77.

3.2 Syrjintä varoittavana esimerkkinä

Vaikka kehotuskielto oli varsin näkymätön osa lainsäädäntöä, se sai myös puolustusta eduskunnassa asti myös 1990-luvulla. Vuonna 1991 eduskunta käsitteli vasemmistoliiton kansanedustaja Outi Ojalan tekemää lakialoitetta¹⁰⁹ kehotuskiellon kumoamiseksi. Aloitteen lähetekeskustelussa kristillisen liiton juristitaustainen kansanedustaja Vesa Laukkanen argumentoi, että vaikka homoseksuaalisuutta ei enää pidetty sairautena, sitä pidettiin yleisesti yhä ”yhtenä seksuaalisuuden luonnottomana ilmenemismuotona” ja että tästä ”seuraa kiistämättä myös se tosiasia, että homoseksuaalisuuteen voidaan johdattaa ihmisiä kehottamalla heitä siihen”.¹¹⁰ Asiasta kertoi myös *SETA*-lehti, joka kuvasi pilkkaavaan sävyyn Laukkasen puhetta moralisoivaksi ja tuomitsevaksi ”profetiaksi”.¹¹¹ Tällaiset lausunnot korostavat erityisesti kehotuskiellon symbolista ja moraalista painolastia ja toimivat perusteena sille, ettei kehotuskielto ollut ainoastaan vanhentunut jäännös lainsäädännössä vaan sillä oli yhä kannattajansa.

Toinen *SETA*-lehdessä esiin nostettu esimerkki syrjivästä kielestä oli vuoden 1994 alussa *Suomen Lääkärilehdessä* julkaistu Kuopion yliopiston oikeuspsykiatrian professori Panu Hakolan kirjoitus. Tekstissään Hakola kannatti kehotuskiellon säilyttämistä ja perusteli kantaansa sillä, että ”lapsia tuottavan” heteroseksuaalisen yhdynnän ja kahden samaa sukupuolta olevan henkilön välisen seksin ero on niin suuri, ettei sitä pidä mitätöidä lainsäädännölliselläkään tasolla. Hakolan mukaan nämä ”biologiset tosiasiat” eivät ole syrjintää, toisin kuin Seta ja rikoslain uudistuksesta vastaava johtoryhmä olivat todenneet.¹¹²

Sekä Laukkasen että Hakolan lausunnot pyrkivät luomaan homoseksuaalisuudesta kuvaa luonnottomana ja moraalittomana elämäntapana, jota ei tule normalisoida. Käsitys homoseksuaalisuuden luonnottomuudesta puolestaan saattaa tukeutua Raamattuun ja kristilliseen käsitykseen heteroseksuaalisuudesta seksuaalisuuden luonnollisena ja ”oikeana” ilmenemismuotona. Tiina Juvonen on tutkimuksessaan huomauttanut, että Suomessa uskonnollinen retoriikka on huomattavan yleistä sateenkaarioikeuksista keskusteltaessa, vaikka muuten kirkko ja maallinen valta on pitkälti erotettu toisistaan suomalaisessa yhteiskunnassa¹¹³. Hakolan argumentti luo puolestaan kuvaa hetero- ja

¹⁰⁹ Kansanedustajien aloitteet 1991 vp, O. Ojalan lakialoite 25, 1.

¹¹⁰ PTK 15/1991 vp, V. Laukkanen, 14.5.1991, 252.

¹¹¹ ”Homoseksuaalisuuteen voidaan johdattaa kehottamalla”, 5.

¹¹² ”Nimetön ”ilmianto”, 69 (yleisönosastokirjoitus nimimerkillä *Suvaitsevainen hetero*).

¹¹³ Juvonen 2015, 357.

homoseksuaalisuudesta toisistaan täysin irrallisina ilmiöinä, joista ei voi puhua samassa asiansynteudessa. Se paitsi tyypistää homoseksuaalisuuden vain seksiin, myös kertoo heteroseksin olevan olemassa vain lisääntymistä varten.

Aika ajoin Setan vastustajat lähettivät julkilausumiaan suoraan Setalle. Yksi näistä oli Paimenliitto ry (nyk. Eurooppalainen Kulttuuriyhdistys), joka luonnehti ”seksuaalisesti poikkeavien” ihmisten kuuluvan ”negatiiviseen vähemmistöön” yhdessä muun muassa rikollisten, asevelvollisuudesta kieltäytyvien ja ”rokkareiden” kanssa.

”Jos joku haluaa olla sivari tai homo, olkoon, mutta näistä asioista ei pitäisi puhua lainkaan julkisuudessa. [...] Edustamme näkemystä, että homous ainakin osittain syntyy velttoudesta, ja siksi ankaran kurin työleirit voisivat olla yksi parannuskeino. [...]

Paimenliitto ry vaatii, että Seta lakkautetaan, ettei homoista puhuta julkisuudessa ja että valtionvarainministeriö ottaa budjettiin määrärahan kokeiluluontoisen homouden karsimistyöleirin perustamisesta. Tähän voitaisiin aluksi sijoittaa työttömiä homoseksuaaleja.”¹¹⁴

Paimenliiton julkilausuma on toki marginaalinen, mutta oiva esimerkki kehotuskieltoa puolustavasta narratiivista. Homous nähtiin ”velttoutena”, johon voitaisiin yllyttää kehottamalla. Siten sen ei myöskään sopinut näkyä julkisuudessa. Myöskään vaatimus työleiristä ei ollut sikäli poikkeuksellinen, että 1990-luvulla julkisessa keskustelussa vaadittiin myös homoseksuaalien rekisteröintiä. Esimerkiksi SMP:n eduskuntaryhmän varapuheenjohtajana toiminut Marita Jurva kirjelmöi myös Setalle asiasta.¹¹⁵

SETA-lehdessä kerrottiin myös konkreettisista syrjintätapauksista. Eräs tapaus koski teleoperaattoriyhtiö Teleä, joka ylläpiti erilaisia puhelinlinjoja. Vuoden 1990 lopulla Nefer-Net-niminen palvelu käynnisti Telen kautta ”homolinjapuhelinpalveluita”, jonka toimintaperiaatteet myös Tele hyväksyi. Kuitenkin keväällä 1991 Tele julkaisi valtakunnallisille puhelinlinjoille ”erityisehdot” eikä suostunut enää avaamaan uusia ”homoja palvelevia” puhelinlinjoja viitaten kehotuskieltoon. Telen mukaan seksuaalivähemmistöille suunnatut puhelinlinjat voivat ”provosoida homoseksuaalisuuteen” ja vanhemmat voisivat

¹¹⁴ Pöytäkirja 6.9.1994 – liite: Paimenliitto ry:n julkilausuma, pj. Paul Tillilä, 15.8.1994. Hallitus 13/1994, Kansio CC6, 369 SETA, TA.

¹¹⁵ Pöytäkirja 6.9.1994 – liite: SMP:n eduskuntaryhmän varapuheenjohtaja Maria Jurvan kirje 9.8.1994 ”Setat, kirkko ja hämät”. Hallitus 13/1994, Kansio CC6, 369 SETA, TA.

syyttää Teleä lasten ”viekoittelusta haureuden poluille”. *SETA*-lehti kirjoitti Telen toiminnan olleen homofobista ja yrittäjien toimintavapautta rajoittavaa.¹¹⁶

Syrjintäesimerkeistä ei ainoastaan raportoitu jäsenille, vaan Seta julkaisi usein vastineita ja oikaisuja eri julkisen keskustelun alustoilla. Esimerkiksi Setan valtuusto moitti keväällä 1991 Suomea kahden vuosikymmenen mittaisesta ”mitään tekemättömyyden aikakaudesta” ja peräänkuulutti maan hallitukselta poliittista tahtoa ja rohkeutta edistää yhdenvertaisuutta.¹¹⁷

Setan sosiaalis sihteeri Ari Saukkonen laati puolestaan vastineen *Lauttasaari*-lehteen, jossa oli kirjoitettu homoseksuaalisuudesta ”sukupuolielämän rikkaruohona”. Vastineessa Saukkonen toivottaa alkuperäisen kirjoittajan tervetulleeksi Setan toimistolle ”tutustumaan homoihin ja lesboihin.”¹¹⁸ Tekstilajeille ominaiseen tapaan Setan käyttämä kieli on paikoin kärkeästä.

Tämän voi nähdä sekä tukevan että haittaavan Setan tavoitetta muuttaa yleisön seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuneita asenteita myönteisempään suuntaan. Ensisijaisena tarkoituksena lienee kuitenkin ollut herättää ajatuksia ja asettaa tietyt yhteiskunnalliset normit kyseenalaisiksi.

Voisi kuvitella, ettei Setan tai *SETA*-lehden tarvitsisi kertoa syrjinnästä sateenkaariyhteisölle, jolle syrjintä oli usein henkilökohtaisestikin tuttua. Lehtijutuilla voi olla kuitenkin muita funktioita. Yhtäältä Seta halusi ehkä vastata ”kritiikkiin” tai ainakin siihen sosiaaliseen todellisuuteen, jota edellä kuvatut kehotuskieltoa puoltavat argumentit rakentavat. Setan argumentaatiossa toistuu näkemys homoudesta luonnollisena ihmiselämän ilmiönä ja homoista tavallisina ihmisinä. Toisaalta syrjinnästä uutisoimisen taustalla voi olla halu kohauttaa ja saada lukija kimpaantumaan tai osoittaa solidaarisuutta syrjintää kokeville. Hakolan lääkäristatus vaikuttaa myös viestintään: kaikesta homofobisesta kirjoittelusta ei *SETA*-lehteen kirjoitettu. Telen tapauksessa viestinnän tavoitteena voi olla Telen palveluiden välttäminen tulevaisuudessa, toisin sanoen Seta kannusti lukijoita harkitsemaan kulutusvalintojaan.

Syrjinnän ja suoranaisten vihan nostaminen esiin omassa viestinnässä voi olla tehokas tapa saada puolelleen liittolaisia. Samansuuntaisen huomion tekee myös Setan entinen puheenjohtaja Hannele Lehtikuusi:

¹¹⁶ ”Tele sytjii erityisryhmiä: Tämän mainoksen takia Tele sulki homolinjat!”, 27.

¹¹⁷ Setan kannanotto 6.5.1991: ”Seta kysyy: Löytyykö poliittista tahtoa?”. Saapuneet kirjeet syys-joulu 1991. Kansio F8, 369 SETA, TA.

¹¹⁸ Vastine *Lauttasaari*-lehteen 17.8.1993. Lähetettyjä kirjeitä 1993. Kansio F10, 369 SETA, TA.

”Kirjoittelu ja keskustelu on ollut lehtien mielipidesivuilla ja kolumneissa paljastavaa. Ennakkoluulot, viha ja tietämättömyys ovat tulleet ilmi kuulaina. Viha on kuitenkin saanut aikaan kansalaisten vastareaktion kirjoituksissa ja mielipiteenmuodostuksessa. Se on antanut hyvän perspektiivin suomalaisten oikeudentajuun.”¹¹⁹

1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Setan argumentaatioissa alettiin myös korostaa syrjintäsuojaa, joka astui voimaan vuonna 1995. Tämä tarkoitti, että syrjinnän kieltävä lainsäädäntö tunnisti ja kielsi nyt myös seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvan syrjinnän. Lehtikuusen mukaan päättäjät eivät tuntuneet täysin ymmärtävän, mitä syrjintäsuoja merkitsee, sillä laki oli vielä monin paikoin epätasa-arvoinen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta.¹²⁰ Lehtikuusi ei mainitse tekstissään kehotuskieltoa, mutta syrjintäsuojan voimaantulo korosti myös kehotuskielon ristiriitaisuutta entistä enemmän.

Syrjivän kielen esille nostaminen ja siihen vastaaminen on hyvin keskeistä järjestöllisessä viestinnässä. Michael Hellerin käyttämiä käsitteitä mukailleen ulkoisessa viestinnässä on kyse esittävästä eli performatiivisesta, kerronnallisesta materiaalista. Tämä tarkoittaa, että viestintä on suunnattu toimintaa seuraaville ja niille, jotka törmäävät sattumalta Setan viesteihin. Setan toimijat tiesivät, että Hakolan, Laukkasen, Paimenliiton tai yksittäisen mielipidekirjoituksen laatijan väitteisiin vastaaminen suoraan tuskin muuttaisi heidän mielipiteitään. Viestinnän kohteena olivatkin heidän sijastaan muut lukijat, vaikka viesti kohdistettiin yhdelle ihmiselle tai taholle. Tarkoituksena oli esittää syrjijät takapajuisina ja vanhanaikaisina, mihin moni tuskin halusi tulla yhdistetyksi. Syrjintäesimerkkejä nostamalla vedottiin myös lukijoiden empatiakykyyn: kun syrjinnän olemassaolosta oltiin tietoisia, voitaisiin kokea velvollisuutta toimia asioiden muuttamiseksi. Seta onnistui saamaan omia ydinviestejään läpi vastineissaan, ja kärkeä kieli toimi vaikuttamisen tehokeinona. Samaan aikaan tämä toiminta ei ollut Setan vaikuttamistyön ytimessä vaan ennemmin jatkuvaa työtä näkyvyyden ja vaikuttavuuden kasvattamiseksi.

¹¹⁹ Lehtikuusi 1996, 8.

¹²⁰ Lehtikuusi 1996, 9.

3.3 Hyvinvointivaltio tasa-arvon takaajana

Jotta sateenkaariyhteisön hyvinvointi voitiin taata, tuli Setan mukaan lakien lisäksi uudistaa myös käytännön arkea kouluissa, viranomaisasioita hoidettaessa ja erilaisissa palveluissa¹²¹. Esimerkiksi poliisiin, sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan sekä nuorten kanssa työtä tekevien oli Setan mukaan ”kyettävä voittamaan omia mahdollisia ennakkoluulojaan ja täydentämään tietojaan ja näin muuttamaan omia asenteitaan”¹²². *SETA*-lehdessäkin kirjoitettiin, että ”lainsäädännölliset uudistukset yhdessä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten kanssa lisäsivät sekä homojen ja lesbojen että heidän läheistensä hyvinvointia”. Homofobia kun koskettaa paitsi sen suoria kohteita, ”ehkä tavalla tai toisella, välittömästi tai välillisesti kaikkia”.¹²³

Jos syrjinnän korostaminen argumentaatioissa oli lähtökohtaisesti melko negatiivissävytteistä, hyvinvointia ja ihmisoikeuksia korostamalla haluttiin puolestaan vedota kuulijaan positiivisen ja mahdollisuuksien kautta. Setan ydinviestissä korostuu, että jokaisella on oikeus toimia täysimääräisenä yhteiskunnan jäsenenä sekä työskennellä ja elää ilman huolta syrjinnästä. Tämä idea korostuu Setan toimintaa ohjaavissa dokumenteissa, kuten vuoden 1999 toimintakertomuksessa:

Seta katsoo, että vaikuttaminen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja lainsäädäntöhankkeisiin on erittäin tärkeä osa yhdistyksen toimintaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman parantamiseksi ja yksittäisten ihmisten elämänlaadun turvaamiseksi. Homo-, bi- ja transseksuaalisuutta sekä transvestisuutta koskevat negatiiviset ja ennakkoluuloiset asenteet yksilö- ja yhteiskuntatasolla vaikuttavat vähemmistöön kuuluvien elämää ja aiheuttavat itsesyrjintää ja sitä kautta mielenterveysongelmia, pari- ja ihmissuhdeongelmia sekä heikentävät oleellisesti yksilöiden työ- ja toimintakykyä.¹²⁴

Myös aiempi, Setan julkilausuma kesän 1993 vapautuspäivillä summaa yhdistyksen kannan:

”Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen täydet ihmisoikeudet eivät toteudu pelkällä vähemmistöjen hyväksymisellä. Lainsäädäntöön ja yhteiskunnan palveluihin tarvitaan muutoksia, jotka ottavat huomioon myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tarpeet ja ihmisoikeudet. [...] Yhteiskunnan tehtävä ei ole ihmisten sukupuolisuuden kontrollointi, vaan kaikkien kansalaisten

¹²¹ Kannanotto 8.3.1991, Seta. Saapuneet kirjeet tammi-elo 1991. Kansio F8, 369 SETA, TA.

¹²² ”Vapautuspäivien kannanotto, Turku 16.8.1990. Homo- ja lesbonuorille oikeus seksuaalisuuteen”, 9.

¹²³ Saarinen 1991, 15.

¹²⁴ Seta ry:n toimintakertomus vuodelta 1999, 7. Toimintakertomukset 1995, 1996, 1999, 2002. Kansio DA2, 369 SETA, TA.

ihmisoikeuksien turvaaminen. Niistä huolehtiminen turvaa hyvinvoinnin edistymisen, mutta niiden laiminlyönti tulee kalliiksi.”¹²⁵

Tässä viestin ytimenä on vaatimus yhteiskuntaa, siis valtiota kohtaan. Setan mukaan oli valtion velvollisuus turvata jokaisen kansalaisen hyvinvointi ja turvallisuus. Sosiaalipolitiikan ja hyvinvoinnin korostaminen argumentaatiossa kertoo paljon myös suomalaisesta yhteiskunnasta. Jens Rydström ja Kati Mustola huomauttavat, että homoseksuaalisuuden kriminalisoivat lait ja eriytetyt suojaikärajat kumottiin silloin, kun Pohjoismaat rakensivat tai vakiinnuttivat hyvinvointivaltiomalliaan ja modernisoivat yhteiskuntiaan.¹²⁶ Vaikka Suomi jäi ikään kuin pohjoismaalaiseen periferiaan Ruotsin, Norjan ja Tanskan mennessä ohi monine edistysaskelineen, myös Suomessa rakennettiin samaan aikaan hyvinvointivaltiota samanlaisin ihantein.

Mustolan mukaan edistyksellisissä Pohjoismaissa hyvinvointivaltiota rakennettaessa sateenkaariväestö haluttiin integroida kansalaisyhteiskuntaan esimerkiksi tarjoamalla heille erilaisia etuuksia ja oikeuksia¹²⁷. Hyvinvointivaltio ja siihen yhdistetty järjestäytymisen ihanne takasivatkin pohjoismaalaisille sateenkaarijärjestöille hyvän pohjan oikeuksiensa ajamiselle, myös Setalle. Järjestäytymisen perinteen tarjoamat valmiit rakenteet ja käytännöt tekivät Setan työstä helpompaa kuin monessa muussa maassa. Kolmannen sektorin tutkimuksessa on myös korostettu vapaaehtoistyön merkitystä, joka on Suomessa ollut perinteisesti Euroopan korkeinta¹²⁸. Vaikka järjestöihin kiinnittyminen kääntyi jo 1990-luvulla laskuun individualististen arvojen korostuessa, vapaaehtoistyö ja kolmannen sektorin siitä saama hyöty on kiistämätön¹²⁹.

Sosiaalipolitiikkaan liittyen Setan argumentaatiossa toistuu erityisesti vaatimus turvata lasten ja nuorten oikeudet. SETA-lehden mukaan ”asiallisen tiedon ja myönteisten mallien” puutteella on merkittävä vaikutus seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten identiteetin, tulevaisuususkon ja maailmankuvan kehitykseen. Suomalaisten asenteet yhdessä lainsäädännöllisten epäkohtien kanssa myötävaikuttivat siihen, millaisia haasteita seksuaali- ja

¹²⁵ Julkilausuma. Setan valtakunnalliset vapautuspäivät Tampereella 11.-15.8.1993. Kannanotot ym. 1993. Kansio HB3, 369 SETA, TA.

¹²⁶ Rydström & Mustola 2007, 14.

¹²⁷ Mustola 2007a, 244.

¹²⁸ ”Kolmas sektori Suomessa”. Harri Laaksosen ja Voitto Helanderin artikkeli. Kansalaisyhteiskunta.fi-verkkosivut. <<https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/kolmas-sektori-suomessa/>> [luettu 9.8.2024].

¹²⁹ Helander & Laaksonen 1999, 71.

sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtasivat.¹³⁰ Seta katsoi myös, että kouluopetus usein ”mitätöi” sateenkaarinuorten identiteetin ja korosti, että myös sateenkaarinuorilla on oikeus seksuaalisuuteen. Yhdistyksen mukaan kehotuskiellon kanssa samaan aikaan säädetyt eri suojaikärajat hetero- ja homoseksuaalisissa suhteissa olivat tämän kanssa ristiriidassa. Heterosuhteissa suojaikäraja oli nykyistäkin tuttu 16 vuotta, mutta homoseksuaalisissa suhteissa 18 vuotta.¹³¹

Lasten ja nuorten asemaa ja hyvinvointia käytetään niin sateenkaarioikeuksia vastustavassa kuin puolustavassa argumentaatiossa. Usein vastustajien perusteluissa toistuu huoli lasten ja nuorten kehityksestä, mikäli heidät ”altistetaan” homoseksuaalisuudelle liian nuorena. Tällä väitteellä rakennetaan mielikuvaa, että homoseksuaalisuus tai transsukupuolisuus olisivat vaarallisia tai haitallisia ilmiöitä, joihin voisi kehottaa tai jotka tarttuisivat. Juuri tästä syystä on selvää, että kehotuskiellon tarkoituksena oli ennen kaikkea viestittää, ettei homoseksuaalisuus ollut toivottavaa, vaikkei se enää ollut varsinaisesti rikos tai sairaus. Seta oli puolestaan huolissaan nuorten hyvinvoinnista maailmassa, jossa heidän identiteettinsä oli yhteiskunnassa lain ja kulttuurin voimalla leimattu epätoivottavaksi tai haitalliseksi. Seta halusi siis rakentaa viestillään kuvaa homoudesta normaalina osana ihmisyyttä ja nuoruudesta aikana, jolloin on hyväksyttävää etsiä itseään. Seta halusi myös vastuuttaa kouluja sekä sosiaali- ja terveyspalveluja, mikä näkyy yhdistyksen vuoden 1991 kannanotossa:

Seta ry:n mielestä kehotuskieltopykälä estää kehottamasta ihmisiä toteuttamaan omaa seksuaalisuuttaan. Tämä on vastoin Suomea sitovaa Euroopan ihmisoikeussopimusta. [...] Seta vaatii, että uudelle eduskunnalle tuodaan heti hyväksyttäväksi oikeusministeriössä jo valmiina olevat lakiesitykset kehotuskieltopykälän kumoamiseksi ja suojaikärajojen yhdenmukaistamiseksi, jossa seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisikä on sama kuin heteroseksuaalisissa suhteissa. [...] Pelkät lainsäädännölliset toimet eivät kuitenkaan riitä, vaan yleistä valistusta, tietoa ja asennekasvatusta suhtautumisessa seksuaalivähemmistöihin on tuettava ja tehostettava. Erityisesti tämä koskee kouluja ja erilaisia ammattiauttajia.¹³²

Valtion roolin ja erityisesti haavoittuvien lasten ja nuorten hyvinvoinnin korostaminen aikana, jolloin hyvinvointivaltio alkoi lipua kohti kriisiä 1990-luvun laman vuoksi, ei varmasti ollut ajalle poikkeuksellista. Pohjoismaissa on ajateltu kolmannen sektorin ennen kaikkea täydentävän hyvinvointivaltion palveluja, kun taas monissa muissa maissa kolmannella

¹³⁰ Saarinen 1991, 15.

¹³¹ ”Vapautuspäivien kannanotto, Turku 16.8.1990. Homo- ja lesbonuorille oikeus seksuaalisuuteen”, 9.

¹³² Kannanotto 8.3.1991, Seta. Saapuneet kirjeet tammi-elo 1991. Kansio F8, 369 SETA, TA.

sektorilla on ollut julkista sektoria korvaava rooli¹³³. Erityisesti hankalassa taloudellisessa tai yhteiskunnallisessa tilanteessa tämä täydentävä tehtävä voi olla hyvinkin arvokas. Kuitenkin tätä työtä tehdäkseen Seta kaipasi muutoksia lainsäädäntöön ja palveluihin: lainsäädännön ollessa puutteellista, hyvinvointivaltiota täydentävä työ oli vaarassa jäädä puolitiehen.

Setan sosiaalipoliittinen viesti oli vahva: Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa on vaikeaa olla eri mieltä väitteestä, että jokaisen hyvinvoinnista tulee huolehtia taustasta riippumatta tai että lain tulisi olla kaikille sama. Syrjintäesimerkkejä käsiteltäessä toki huomataan, ettei asianlaita ole niin utopistinen, mutta yhteiseen hyvinvointivaltioon ja vastuuseen viittaaminen on ollut Setalle tehokas argumentaatiokeino. Se myös tarjoaa katsauksen siihen, miltä arvopohjalta työtä Setassa tehtiin ja millaisia asioita Seta korosti viestinnässään. Setalla oli myös vaikutusvaltaa suhteessa kouluihin, sillä Seta pääsi 1990-luvulle tultaessa entistä enemmän vierailuille perus- ja toisen asteen opetuksen oppitunneille, minkä lisäksi se tapasi myös sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia.¹³⁴ Sen sijaan, että Seta olisi ainoastaan vaatinut perusopetuksen sisältöjen monipuolistamista, se hankkiutui aktiivisesti vaikuttamaan siihen, mitä Suomen kouluissa opetettiin sateenkaariteemoista ja miten. Tähän auttoi, että Setasta oli AIDS-kriisin myötä tullut varteenotettava yhteistyötaho myös sosiaalipoliittisessa toiminnassa, ei ainoastaan poliitikkojen silmissä. Tämä kertoo erityisesti prosessin ja lopputuloksen näkökulmasta, että Setalla oli vaikutusvaltaa myös suomalaiseen koulutukseen ja palvelukenttään.

¹³³ Helander & Laaksonen 1999, 73.

¹³⁴ Syyskokous 16.12.1990 – liite 6 Koulutustoiminnan kehittämisprojekti. Yleiskokoukset 1990. Kansio CA1, 369 SETA, TA.

4 Kritiikkiä ja toiminnan kehittämistä

Vaikutusvaltaa ja yleisesti vaikuttamistyötä tutkittaessa on tarpeen tutustua tarkemmin myös itse organisaatioon ja siihen, millaisena se nähtiin sisältä päin. Tässä viimeisessä käsittelyluvussa esittelen lyhyesti kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden tutkimusta ja peilaan sitä havaintoihini Setasta sekä Setan saamaan kritiikkiin toiminnastaan. Seta joutui ainakin jossain määrin tasapainoilemaan sen välillä, halusiko se olla ammattimainen lobbausorganisaatio vai protestiliike yhteiskunnan normeja vastaan, eivätkä yhdistyksen jäsenet ja aktiivit olleet aina asiasta samanmielisiä. Samalla luku antaa osviittaa siitä, miten Seta kehittyi organisaationa 1990-luvulla ja miten lainsäädäntömuutokset sekä Setan rooli niissä tukivat tätä kehitystä.

4.1 Vaikuttamistyön ammattilaisia

Eurooppalaista sateenkaarioikeuksia edistävää vaikuttamistyötä tutkinut David Paternotte toteaa artikkelissaan *The NGOization of LGBT activism* (2016), että useat ihmisoikeuksiin keskittyneet, eurooppalaiset kansalaisliikkeet kehittyivät kansalaisjärjestöiksi eli institutionalisoituivat ja byrokratisoituivat (engl. *NGOization*) 2000-luvun vaihteessa nopeaan tahtiin. Samalla ne ammatillistuivat eli niiden toiminnasta tuli aiempaa ammattimaisempaa ja järjestäytyneempää. Sateenkaarioikeuksia ajava eurooppalainen kattojärjestö ILGA-Europe kävi Paternotten mukaan läpi saman kehityskulun pian perustamisensa jälkeen vuonna 1996. ILGA-Europea pidetään usein yhtenä menestyksekkäimpänä ja parhaiten verkostoituneena ihmisoikeusjärjestönä Euroopan unionissa.¹³⁵

Yksi keskeisistä käännekohdista ILGA-Europen vaikuttamistyössä oli Amsterdamin sopimuksen ja sen 13. artiklan voimaantulo vuonna 1999. Artikla tunnusti seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuvan syrjinnän olemassaolon ja Euroopan unionin roolin sen vastaisessa kamppailussa. Paternotten mukaan sopimus muutti perustavanlaatuisesti ILGA-Europen ja eurooppalaisten instituutioiden välisiä suhteita läheisemmiksi. Samalla ILGA-Europe ryhtyi saamaan mittavaa perusrahoitusta Euroopan unionilta. Tämä kaikki tukee aiemman tutkimuksen havaintoa siitä, että kansalaisliikkeitä muovaa erityisesti niiden kanssakäyminen poliittisten instituutioiden, kuten valtion, kanssa.¹³⁶

¹³⁵ Paternotte 2016, 388–389.

¹³⁶ Paternotte 2016, 389–390.

Yksi Paternotten artikkelissa esitetyistä väitteistä on, että Euroopan tasolla kansalaisjärjestöt valitsevat ennemmin sovinnaisia vaikuttamisen väyliä, kuten lobbausta ja viestintää, kuin ”riidanhakuisia” väyliä, kuten massamielenosoituksia ja protesteja. Syyt tälle ovat moninaisia mutta usein myös käytännönläheisiä. Isojen massojen sijaan lobbaukseen tarvitaan pienempi määrä ihmisiä, jotka voivat keskittyä lobbaustyön ja lainsäädäntövaikuttamisen vaatiman tietotaidon sekä poliittisen järjestelmän tuntemuksen kartuttamiseen. Tällöin voimavarojen käyttö kansainvälisen suurmielenosoituksen järjestämiseen ei usein kannata toivotunlaista hedelmää.¹³⁷ Paternotten mukaan mahdollisuudet institutionalisoitua eivät kuitenkaan yksin riitä, vaan tarvitaan myös tietynlainen järjestöllinen identiteetti, jotta kansalaisliikkeestä tulee järjestäytynyt ja ammattimainen kansalaisjärjestö. Institutionalisoituminen ei ole näin ainoastaan vastaus poliittisiin muutoksiin, vaan aktivismin kehittymistä. Esimerkiksi radikaalimpien vaikuttamiskeinojen vaihtaminen yhteistyöhön on yleiseurooppalainen ilmiö, joka on mahdollistanut järjestöille aiempaa suurempaa näkyvyyttä ja rahoitusta.¹³⁸ Tätä kehitystä on syytä tutkia lisää tulevaisuudessa.

Paternotten teesit tukevat myös tämän tutkielman havaintoja erityisesti instituutioiden ja kansalaisyhteiskunnan välisestä suhteesta sekä lobbauksen merkityksestä suhteessa protestiliikkeisiin. Monet Paternotten esiin nostamista asioista sopivat myös Suomen kontekstiin. Merkittävin ero on toki se, että Seta on ILGA-Europea huomattavasti vanhempi järjestö, mutta järjestöjen kehityskuluissa on huomattavaa samankaltaisuutta. Vielä 1980-luvulla Setan aktiivit tekivät Mustolan mukaan ”kaikkensa provosoidakseen poliisia ja oikeuslaitosta tutkimaan heidän tahallisia kehotuskiellon rikkomisiaan”, mikä huipentui lopulta vuoden 1990 kehotustempaukseen¹³⁹. Setan toiminta kuitenkin ammatillistui etenkin AIDS-kriisin myötä, kun se tarvitsi kipeästi ammattitaitoa lakiin ja oikeuteen sekä sosiaali- ja terveystalouteen liittyen. Samalla tarve provosoida virkavaltaa väheni. Setassa on toiminut koko sen olemassaolon ajan myös paljon juristeja, lääkäreitä ja muita asiantuntija-alojen osaajia, jotka ovat voineet antaa omat taitonsa yhteiseen käyttöön.

Kun AIDS-kriisin myötä Setasta tuli myös lainsäätäjien silmissä yhä enemmän varteenotettava yhteistyökumppani, 1990-luvulla ammatillistuminen ja institutionalisoituminen etenivät entisestään. Tämä auttoi Setaa pääsemään merkittäville vaikuttamisen paikoille, kuten ministeriöiden työryhmiin, ja toisaalta enemmän esille

¹³⁷ Paternotte 2016, 390.

¹³⁸ Paternotte 2016, 398.

¹³⁹ Mustola 2007b, 29.

julkisessa keskustelussa. Tuula Juvonen on tehnyt saman huomion Setan ammatillistumisesta 1990-luvulla¹⁴⁰. Yksi merkittävimmistä järjestöllisistä muutoksista Setan historiassa oli vuoden 1990 organisaatiouudistus, joka teki Setasta virallisesti valtakunnallisen kattojärjestön. Valtakunnalliselle Setalle valittiin uudistuksen myötä edustajisto, joka kokoontui kerran kahdessa vuodessa, sekä valtuusto, joka kokoontui kolmesti kahden vuoden aikana. Uudessa organisaatiomallissa Setalla oli sekä yhteisö- että henkilöjäseniä.¹⁴¹ Tämän jälkeen Setan Helsinki-keskeisyys väheni ainakin paperilla, ja kaikki Setan paikallistoiminta saatiin saman organisaation alle.

Paternotten havaintoja on myös mielenkiintoista peilata Dürin vaikutusvaltatutkimuksen metodeihin, joissa arvioitiin vaikutusvaltaa prosessin, lopputuloksen sekä mielletyn vaikutusvallan näkökulmasta. Esittelemäni vaikutusvaltatutkimuksen metodit eivät ota niinkään kantaa siihen, millaisia keinot ovat luonteeltaan, vaan enemmän siihen, mitä niillä saadaan aikaan tai miten niihin suhtaudutaan. Vaikutusvaltatutkimuksen silmin sovinnaisia ja epäsovinnaisia metodeja voidaan käyttää samaan aikaan ja molemmat voivat olla yhtä tehokkaita tai tehottomia. Käytännön esimerkit kuitenkin osoittavat, että yhä useampi kansalaisjärjestö valitsee enemmän sovinnaiset vaikuttamisen muodot.

4.2 Protestiliike vai lobbauskoneisto?

Setan ammatillistuminen ja institutionalisoituminen eivät tapahtuneet ilman soraääniä. Kuten kansalaisjärjestöissä ja -liikkeissä yleensä, Setan jäsenet ovat toimineet järjestön kirittäjinä sen koko historian läpi. Esimerkiksi *SETA*-lehti, vaikka olikin Setan äänenkannattaja, julkaisi myös Setaan kriittisesti suhtautuvia puheenvuoroja. Kritiikkiä esittivät niin Seta-aktiivit ja *SETA*-lehden tekijät kuin yhdistyksen rivijäsenet ja muut Setan toimintaa seuraavat.

Vuoden 1990 lopulla Seta irtisanoi yllättäen *SETA*-lehden toimituskunnan päätoimittajaa myöten. Tämä herätti lehdessä ymmärrettävästi myös Seta-kritiikkiä. Irtisanottu päätoimittaja Reijo Härkönen kritisoi Setaa vision puutteesta sekä siitä, että organisaation kasvaessa oli unohdettu, mitä varten Seta oli oikeastaan olemassa. Suuret linjat olivat hautautuneet arjesta selviytymisen ja talousvaikeuksien alle.¹⁴² Samankaltaisen viestin antoi myös myöhemmin

¹⁴⁰ Juvonen 2015, 44–45.

¹⁴¹ Valtakunnallisen SETA:n organisaatiomalli (1990-). Edustajakokous 1992. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

¹⁴² Härkönen 1990, 3 (pk).

päätoimittaja Hannele (nyk. Wilma) Schlizewski, jonka mukaan Setan vapautuspäiviä ”ei kuullut eikä nähnyt kukaan” ja vapautuspäivät oli siten ”päin persettä hoidettu”¹⁴³.

Yksi kritiikin kärjistä kohdistui siihen, millainen suhde Setalla oli normaaliuteen. Setaa oli kritisoitu 1990-luvulle tultaessa jo kauan sen enemmän tai vähemmän tarkoituksellisesta pyrkimyksestä esittää seksuaalivähemmistöihin kuuluvat mahdollisimman ”normaaleina” valtaväestöön nähden, eli yksiavioisina ja mahdollisimman ei-seksuaalisina ihmisinä. Kuitenkin seksuaalisuus on irrottamaton osa seksuaalivähemmistöjen identiteettiä, ja monet sateenkaariryhteisön alakulttuureihin kuuluvista loukkaantuivat Setan tavasta normalisoida homo- ja biseksuaalisuutta. *SETA*-lehden päätoimittaja syytti vuonna 1991 lehden pääkirjoituksessa Setaa monien ryhmien unohtamisesta 1980-luvulla ja vaati, että mahdollisuus elää avoimesti tulisi taata myös muille kuin ”normaalihomoille”, esimerkiksi kumi- ja nahkahomoille, puistoista irtoseksiä hakeville sekä sadomasokisteille. Nurmi toivoi, etteivät ”Seta tai ’perinteiset’ setalaiset” olisi esteenä tälle. Toinen, samankaltainen kritiikki kohdistui seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen ”luokitteluun”, kuten lehden toinen päätoimittaja Schlizewski ilmaisi samassa pääkirjoituksessa. Schlizewskin mukaan Seta oli ”luokittelu-politbyroo”, joka toiminnallaan luokittelee sateenkaariväen muun muassa ”normaalihomoihin”, ”normaalilesboihin”, ”epänormaali-sadomasokisteihin” ja ”epänormaali-transseksuaaleihin”. Schlizewskin mukaan tämä luokittelu vie aikaa pois yhteiskunnalliselta kamppailulta.¹⁴⁴ Myöhemmässä numerossa Setan puheenjohtaja Tiina Kivinen kiitti käydystä keskustelusta mutta muistutti, että Seta on jäsentensä summa ja että kaikki Setan päätökset ovat jonkinasteisia kompromisseja. Mitään Setan ”linjaa” ei oikeastaan ollut, oli ”vain joukko mielipiteitä”.¹⁴⁵

Kulttuuritoiminnasta käytiin keskustelua lehden mielipidepalstalla useamman kerran. *SETA*-lehden lukija kertoi eräässä numerossa, että Setan poliittinen toiminta oli sinänsä tärkeää, mutta Setan jäsenille kohdennettu kulttuuritoiminta oli jäänyt sivuosaan. Lisäksi hän kehotti Setaa ”jättämään amatöörimäisen koheltamisen”, viitaten epäonnistuneisiin vapautuspäivien järjestelyihin.¹⁴⁶ Toisessa mielipidekirjoituksessa kirjoitettiin, että Setan ”alkuajan ideologiakeskustelut ovat jääneet, samoin yritykset muuttaa yhteiskuntaa perusteiltaan ja hankkia homoille enemmistön tuki.” Kirjoittaja argumentoi, että omien kirjasto- ja

¹⁴³ Nurmi ja Schlizewski 1991, 3 (pk).

¹⁴⁴ Nurmi ja Schlizewski 1991, 3 (pk).

¹⁴⁵ Kivinen 1991, 9.

¹⁴⁶ ”Mielipide: Relax, Seta!”, 28.

radioprojektien sijaan Setan tulisi näkyä enemmän julkisessa keskustelussa ja että ”muualla läntisessä maailmassa” homoseksuaalit aktivistit panevat itseään enemmän likoon yhteisen edun vuoksi. Mielipidekirjoitukseen vastineen laatinut Jorma Hentilä kuitenkin toppuuttelee, että 1980-luvulla sateenkaariyhteisö näkyi yhtiskunnallisessa keskustelussa niin tieteen, taiteen kuin politiikankin kentillä enemmän kuin koskaan aikaisemmin, eikä vähiten Setan ansiosta. Setan tehtävä on Härkösen mukaan vähentää myös seksuaalivähemmistöjen itsesyrjintää, mitä omat kulttuuriprojektit myös tukevat.¹⁴⁷

Yhteiskunnallisen vaikuttamisen lopahtamisesta kirjoittaneen lukijan ajatus on tuttu varmasti monelle puolueiden tai kansalaisjärjestöjen toimintaa seuraaville. Jäsenelle voi helposti syntyä vaikutelma, ettei järjestö tee mitään tavoitteidensa eteen. Erityisesti kabinettivaikuttaminen on pitkälti niin sanotuille rivijäsenille näkymätöntä, vaikka siitä yritettäisiinkin viestiä. Erityisesti ennen sosiaalista mediaa viestinnän rooli oli auttamatta rajallisempi. Lopulta kritiikki palautui usein jäsendemokratiaan: *SETA*-lehden Nurmi ja Schlizewski muistuttivat eräässä pääkirjoituksessa, ettei mikään järjestö uudistu, jos sen jäseneksi ei liitytä ja nähdä vaivaa asioiden muuttamiseksi. Korkeampi järjestäytymisaste jo itsessään tukee Nurmen mukaan Setan työtä yhteiskunnallisena vaikuttajana, kun takana on suurempi joukko ihmisiä.¹⁴⁸ Schlizewski puolestaan muistutti järjestäytymisestä seuraavaa:

Setan tehtävänä on olla piikkinä lihassa, niin kauan kuin kunnes täydellinen tasa-arvo ja -vertaisuus on saavutettu. Mitä SETA on ilman jäseniä, kannatusta, tukea? Hiirenliivit.¹⁴⁹

SETA-lehden levikki kaksinkertaistui 1990-luvun ensimmäisinä vuosina. Kuitenkin myös itse lehti sai osakseen kritiikkiä. Päätoimittaja Nurmi julkaisi vuonna 1991 lehdessä jutun, jossa vastaa kritiikkiin. Lehti oli saanut palautetta Helsinki-keskeisyydestä, liiasta varovaisuudesta ja naisille suunnattujen juttujen vähyydestä, toisaalta myös liiasta rivoudesta ja ”miesjuttujen” vähyydestä. Nurmi kommentoi, että vapaaehtoisvoimin ylläpidettävän *SETA*-lehden sisältö on täysin riippuvainen vapaaehtoisten kirjoittajien mielenkiinnon kohteista. Monipuolisuutta lehteen olisi saatu, jos useampi olisi ollut kiinnostunut sisällön tuottamisesta lehteen. Lopuksi Nurmi tilittää, että osa ”valittajista” voisi hakeutua ”kunnallisen mielenterveystoimiston puheille”.¹⁵⁰ Päätoimittajan purkaus osoittaa lähinnä, että työmäärään nähden kritiikin määrä

¹⁴⁷ Hämäläinen 1990, 48–49; Hentilä 1990, 49.

¹⁴⁸ Nurmi ja Schlizewski 2/1991, 3 (pk).

¹⁴⁹ Nurmi ja Schlizewski 2/1991, 3 (pk).

¹⁵⁰ Nurmi 3/1991, 19.

koettiin kohtuuttomaksi. Lehden ja Setan suhde haki myös muotoaan juuri noina aikoina, mikä saattoi aiheuttaa kitkaa. Kriittinen keskustelu jatkui palstalla, kun Seta-aktiivi Jorma Hentilä lähetti lehteen oman analyysinsä lehden tilasta, ja Nurmi laati tekstiin vastineen. Hentilä summaa tekstissään, että mielipide-erot *SETA*-lehteen liittyen ovat pitkälti riippuvaisia siitä, millaisen ”oman lehden” kukin Setan jäsen haluaa. Osa halusi lehden, jota seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuulumattomatkin voisivat lukea, osa taas täysin omilla ehdoilla toimivan lehden, ”valtaväestöstä paljoakaan välittämättä”.¹⁵¹

Havainto jäsenten ristiriitaisista toiveista ja näkemyksistä konkretisoi hyvin kipuilua siitä, olisiko Setan pitänyt olla räväkämpä aktivismissaan vai keskittyä näkymättömämpään mutta mahdollisesti tehokkaampaan kabinettivaikuttamiseen. Kokemus tästä dikotomiasta välittyy aineistosta vahvasti, vaikka todellisuudessa nämä vaihtoehdot eivät toki sulje toisiaan pois. Sisäisen keskustelun ja vaikuttamistyön ilmeisen onnistuneisuuden perusteella voidaan todeta, että molemmille oli Setan piirissä kysyntää ja tilaa. Tämän Seta myös näytti toteen toimiessaan samaan aikaan sekä etujärjestönä että aktiivisen kansalaiskeskustelun ylläpitäjänä. Sisäinen kipuilu myös kuuluu poliittisiin liikkeisiin, mutta suoraan ei voi sanoa, kuinka paljon se vaikutti Setan vaikutusvaltaan. Jäsenet kritisoivat Setaa visiottomuudesta sekä prioriteettien hukkaamisesta ja voikin olla, että esimerkiksi kehotuskiellon julnaaminen pöytälaatikossa oikeusministeriltä toiselle sai jäsenet tuntemaan voimattomuutta hitaan lainsäädäntökoneiston edessä.

¹⁵¹ Hentilä ja Nurmi 1991, 32.

5 Johtopäätökset

Kehotuskielto murtui vihdoin 1999, ja sateenkaarihistorian aikajanalle on ilmestynyt monia muitakin rajapyykkeitä. Silti jokainen näistä lakimuutoksista vaikuttaa viiveellä. Monet meistä kantavat mukanaan vanhoja rajoituksia, piilottelua, kelpaamattomuuden tuntoja. Olemme saaneet tietomme ruskeassa kuoressa, kohdanneet äänekkästä torjuntaa, pysyneet hiljaa yksin tai keskenämme. Lakimuutokset eivät riitä poistamaan näitä arpia jälkikäteen – siksi sateenkaari-ihmisten elämää väkisin rajoittavia lakeja täytyy muuttaa, jottei uusia arpia synny.
– Eva Isaksson¹⁵²

Kehotuskielto on Suomen historian ainoa laki, jossa lailliseen tekoon kehottaminen on määritelty rikokseksi¹⁵³. Se on siten lakina poikkeuksellinen ja tutkimuksen arvoinen. Kehotuskiellon edistämä ihmiskuva ja käsitys homoudesta epätoivottavana, luonnottomana ja välteltävänä ilmiönä on vaikuttanut niin menneisiin kuin nykyisiin sateenkaareviin sukupolviin lähtemättömällä tavalla.

Olen tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellut Seta ry:n vaikuttamistyötä kehotuskiellon purkamiseksi 1990-luvulla. Kehotuskiellon purkaminen toteutui lopulta osana rikoslain kokonaisuudistusta, joka astui voimaan vuonna 1999. Sitä ennen kehotuskiellon kumoava esitys junnasi valmiina ministeriltä toiselle ainakin 15 vuotta, vaikka rikoslakia paikkailtiin muilta osin ennen kokonaisuudistuksen valmistumista. Keskeinen syy kehotuskiellon purkamisen jatkuvalle siirtymiselle oli Setasta riippumaton – rikoslain kokonaisuudistusta valmisteltiin kaksi vuosikymmentä ja oli tavallaan perusteltua, että kehotuskielto poistettiin laista vasta sen yhteydessä. Tulkintani kuitenkin on, että ilman julkista keskustelua sekä Setan ja sen sidosryhmien ja yhteistyökumppanien asettamaa painetta, kehotuskielto olisi saattanut jäädä lakiin pidemmäksikin aikaa. Toisin sanoen motivaatiota poistaa kehotuskielto laista ei olisi välttämättä ollut tarpeeksi. Siksi väitän, että kehotuskiellon purkamiseksi tarvittiin sekä kabineteissa tapahtuvaa suoraa lobbaustyötä että yleistä mielipidevaikuttamista. Nämä kaksi eivät ole toisiaan ulossulkevia vaan toisiaan täydentäviä.

Setan tavoitteena oli lisätä julkista keskustelua ja siten tietoutta kehotuskiellon ympärillä, vaikuttaa päättäjien tapaan käsitellä sateenkaariteemoja sekä muuttaa suomalaista mielipideilmastoa sallivampaan suuntaan. Olen jakanut aineiston analyysin kahteen osaan:

¹⁵² ”Olin 1960-luvun nuori”. Sateenkaarihistorian ystävien verkkosivut. <<https://sateenkaarihistoria.fi/olin-1960-luvun-nuori/>> [luettu 6.8.2024].

¹⁵³ HE 6/1997 vp (A 1997 n:ro 1), 169.

keinojen ja argumentaation arviointiin. Ensimmäiseen luokkaan kuuluu lainsäädäntötyöhön osallistuminen suoraan, sidosryhmien, kuten puolueiden ja kansainvälisen yhteisön lobbaaminen sekä kansalaisaktivismi. Nämä muodostavat tutkielmani jaottelun kolme ensimmäistä tyyppiä. Seta muun muassa osallistui oikeusministeriön lainvalmistelutyöhön asiantuntijan ominaisuudessa, kartoitti puolueiden näkemyksiä kehotuskiellosta sekä hyödynsi kansainvälisiä verkostojaan lainsäädännön muuttamiseksi. Lisäksi se järjesti mielenilmauksia ja tempauksia, joilla se pyrki lisäämään kehotuskiellon näkyvyyttä ja tietoutta siitä.

Toiseen osioon olen yhdistänyt aineistosta nousevat Setan kolme keskeisintä argumenttia, joilla kehotuskiellon purkamista perusteltiin. Ennen kaikkea Seta käytti hyväkseen erityisesti kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia sekä eurooppalaista ja pohjoismaalaista identiteettiä, joihin viittaamalla se pyrki todistamaan kehotuskiellon lainvastaisuuden ja vanhentuneisuuden. Lisäksi Seta nosti viestinnässään esimerkkejä kehotuskieltoon perustuvasta syrjinnästä sekä sosiaalipoliittisia kannanottoja. Nämä teesit perustuivat ennen kaikkea ajatukseen hyvinvointivaltion roolista hyvinvoinnin takaajana sekä jokaisen oikeudesta kasvaa turvallisessa ympäristössä.

Kun vaikutusvaltaa summaa käytettyjen keinojen näkökulmasta, muutama huomio nousee esiin. Ensinnäkin Setan käyttämät keinot olivat monipuolisia, sillä se pyrki vaikuttamaan lainsäädäntöön ja asenteisiin useammalla eri rintamalla aina yksittäisistä poliitikoista koko Suomen kansaan. Kun lopputulosta verrataan Setan tavoitteisiin, voi todeta Setan vaikuttamistyön olleen menestyksekkästä. Setan tavoitteena oli paitsi kumota kehotuskielto, myös herättää keskustelua ja lisätä tietoisuutta siihen liittyen sekä vaikuttaa siihen, miten media ja päättäjät käsittelivät lakia. Nämä kaikki toteutuivat 1990-luvun kuluessa ainakin jossain määrin. Vielä tarkemman kuvan Setan vaikutusvallasta saa kuitenkin tarkastelemalla kehotuskiellon kaatumisen prosessia Setan näkökulmasta. Aluksi Seta oli mukana laatimassa kansanedustajien lakialoitteita, jotka herättivät keskustelun kehotuskiellosta 1990-luvun alussa. Lisäksi Seta oli mukana suurta mediahuomiota herättäneessä kehotustempauksessa vuonna 1990, mikä mahdollisti laajemman kehotuskieltoa koskevan keskustelun mediassa. Samaan aikaan Seta osallistui lainvalmistelutyöhön sekä oikeusministeriössä että eduskunnassa, kun rikoslain kokonaisuudistus eteni.

Kielen ja argumentaation näkökulmasta Setan vaikuttamistyö oli myös monipuolista: kansainvälisyyteen, syrjintään ja hyvinvointivaltion vastuuseen vetoaminen olivat kaikki toimivia tehokeinoja, jotka vetosivat eri viiteryhmiin. Kansainvälisyyteen pohjaavat

argumentit saattoivat puhutella ennen kaikkea oikeistolaisempia ja liberaalimpia poliitikkoja sekä suomalaisia, joille esimerkiksi Euroopan unionin jäsenyys ja eurooppalaisuus ylipäätään saattoi olla tärkeämpää. Hyvinvointivaltioon viittaaminen puolestaan saattoi puhutella enemmän vasemmistolaisia, jotka yhä empivät niin sanotun homokysymyksen edessä. Syrjintään viittaamalla puolestaan saatettiin haluta herättää kuulijassa empatiaa ja myötätuntoa, joiden avulla lakiuudistukset voisi olla helpompaa hyväksyä. Pelkästään yhteen argumenttiin tukeutumalla olisi ollut siis vaikeampi saada vaikutettua suuriin ihmismassoihin tai yhtä moneen poliittiseen viiteryhmään.

Setan vaikutusvaltaan keskeisesti vaikuttanut ilmiö oli Setan ammatillistuminen ja uuden organisaatiomallin omaksuminen. Liittomuotoisella Setalla oli itsenäisten paikallistoimijoiden ryppäisiin verrattuna enemmän resursseja, joiden avulla se pystyi takaamaan toimintansa jatkuvuutta ja kehittymään aidosti valtakunnalliseksi järjestöksi. Ammatillistuminen tarkoitti myös provokatiivisten vaikuttamistapojen vähentämistä sekä kabinetti- ja lobbausvaikuttamiseen keskittymistä. Tämä protesti- ja lobbaustoiminnan välinen suhde aiheutti myös kitkaa Setan sisällä, vaikka molemmille oli järjestön sisällä paitsi kysyntää, myös tilaa. Onkin aiheellista muistaa, etteivät nämä kaksi vaikuttamisen tapaa sulje toisiaan pois vaan parhaassa tapauksessa tukevat toisiaan. Järjestöllisen kehityksen näkökulma on ollut tutkielmani kannalta hyvin tarpeellinen lisä, sillä se antaa aikaisempaa suomalaista tutkimusta täydentävää, uudenlaista tietoa Setan tekemästä vaikuttamistyöstä.

Tutkielmani liittyy vahvasti myös kolmannen sektorin sekä poliittisen vaikuttamisen muotojen monipuolistumiseen Suomessa. Tähän liittyy myös Setan peräänkuuluttama luovuus. Ehkä Setassa koettiin, että perinteiset vaikuttamisen muodot eivät olleet riittäviä – liittyivät ne sitten perinteiseen suomalaiseen saunalobbaukseen tai protesteihin. Koska ihmisoikeuslainsäädännön kehittäminen vaati sekä päättäjien että kansalaisten vakuuttamista, myös keinojen ja argumentaation piti puhutella eri kohderyhmiä. Johdannossa esiin nostamani Helanderin ja Laaksosen ajatus siitä, että kolmas sektori osallistuu ”demokratian ylläpitämiseen ja kehittämiseen”, on tärkeä näkökulma myös tässä työssä. Setaa voidaan pitää vaikutusvaltaisena myös siitä näkökulmasta, että se onnistui nousemaan Suomen johtavaksi sateenkaarioikeuksia ajavaksi kansalaisjärjestöksi sekä ylläpitämään roolia läpi vuosikymmenten. Sen tehtävänä on ollut pitää huolta siitä, että jokaisen seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät ihmisoikeudet edistyvät ja toteutuvat ja että tietoisuus sateenkaariteemoista lisääntyy. Tehtävä ei ole ollut helppo, mutta yhdessä 1900-luvun lopun yhteiskunnallisten murrosten kanssa siinä onnistuttiin hyvin. Seta yhdessä muiden

kansalaisjärjestöjen kanssa on myös osoittanut, että monipuoliselle kansalaisvaikuttamiselle aina lobbauslounaista mielenosoituksiin on Suomessa paikkansa.

Setaa, sen vaikutusvaltaa ja kehotuskieltoa tutkittaessa on tärkeää huomioida myös muutama muu seikka. Jo johdannossa mainittua muna-kana-ongelmaa on syytä tarkastella hieman lisää. Voi olla tarpeen pohtia, missä määrin kehotuskiellon kumoamisessa on kyse Setan vaikutusvallasta ja missä ajan hengestä, Zeitgeististä. Ei ole historioitsijoiden tehtävä uppoutua liikaa jossitteluun ja vaihtoehtoisten historioiden maailmaan, mutta 1990-luvulla maailma ja Suomi myös muuttuivat nopeaan tahtiin. Kansainvälistyminen sekä aatteiden ja ideoiden yhä nopeampi siirtyminen paikasta toiseen vaikutti myös Suomen sateenkaariväestöön, kun puheet homoseksuaalisuuden ”luonnottomuudesta” vähenivät ja asenteet muuttuivat myönteisemmiksi niin politiikassa kuin kansakunnan tasolla. Suomi sai ensimmäiset ”julkihomonsa” ja sateenkaarikulttuuri alkoi kaupallistua voimakkaasti. Syynä tälle oli Juvosen mukaan sairausleiman ”vähittäinen hälveneminen” ja muutenkin sateenkaariteemoja koskevan keskustelun painopisteen siirtyminen lääketieteestä ihmisoikeuksiin ja niitä koskeviin sopimuksiin.¹⁵⁴ Kati Mustolan mukaan kehotuskielto menetti merkitystään puolestaan ennen kaikkea AIDS-kriisin myötä, kun Setan saama arvostus kansalaisjärjestönä kasvoi ja ihmisten tietous homoseksuaalisuudesta lisääntyi¹⁵⁵.

Setan roolia on syytä tarkastella Dürin oppien mukaan myös mielletyn vaikutusvallan näkökulmasta. Vaikka en tässä tutkielmassa hyödynnä haastatteluja, Setan aikalaistoimijoiden näkemyksiä voi käyttää mielletyn vaikutusvallan arvioinnissa. Mielletty vaikutusvalta on vaikutusvallan muodoista ehkä kinkkisin siinä mielessä, ettei kokemus välttämättä vastaa todellisuutta. Kuitenkin on järjestöjen toiminnan kannalta elintärkeää arvioida omaa onnistuneisuutta ja peilata toteutunutta toimintaa asetettuihin tavoitteisiin. Se mahdollistaa toiminnan kehittämisen ja tehokkuuden, mutta vaatii myös rehellistä peiliin katsomista. Tutkielmassa esitelty jäsenistön välinen keskustelu näyttää, että Setassa on käyty sekä enemmän että vähemmän rakentavaa kriittistä keskustelua läpi sen olemassaolon.

Setassa ei luotettu ajan henkeen, vaan monet toimijat olivat päinvastoin huolissaan asenteiden viilenemisestä. Myöhemmin FINSEX-tutkimuksen yhteydessä on todettu, että verrattain suuri muutos asenteissa homoseksuaalisuutta kohtaan on ollut mahdollista juuri julkisen

¹⁵⁴ Juvonen 2015, 49, 52, 76.

¹⁵⁵ Mustola 2007b, 30.

keskustelun avulla.¹⁵⁶ Samaa mieltä oli myös Seta. 1990-luvun lopulla Seta koki, että sen tekemä viestintä ja yhteistyö tiedotusvälineiden kanssa oli jo ”merkittävästi muuttanut yleistä suhtautumista homoseksuaalisuuteen ja transseksuaalisuuteen.”¹⁵⁷ Setan 20-vuotisseminaarissa vuonna 1994 silloinen puheenjohtaja Hannele Lehtikuusi aprikoi puheessaan, ”millainen Suomi olisi, jos Setaa ei olisi ollut”. Lehtikuusi antoi näin ymmärtää, etteivät sateenkaarioikeudet olisi edistyneet Suomessa samaan malliin ilman Setaa. Setan perustajajäsen Jussi Nissinen puolestaan kommentoi, että Setaa perustettaessa unelmoitiin ”yhteiskunnasta, jossa seksuaalivähemmistöön kuuluvat voisivat olla vapaasti vaikka ravintoloiden terassilla – nyt se on toteutunut, mutta kieltäydyn sanomasta, onko Setan tavoite saavutettu.”¹⁵⁸

Setan rooli nähtiin siis keskeisenä suomalaisten sateenkaarioikeuksien edistämässä, ja vaikka osa tavoitteista saavutettiin, työ jatkui. Samansuuntaisesti puhui Setaa puheenjohtanut Kirsti Pohjanpää vuoden 2000 Helsinki Pride -tapahtumassa:

”Asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat muuttuneet paljon ja parempaan suuntaan sitten Setan perustamisen. Tai vielä ammoisista ajoista. Homoisä, lesbopomo tai transvestiittiystävä eivät enää ole kummajaisia. Ainakaan kaikille. [...]

Asenteet eivät muutu itsestään. Tarvitaan asennemuokkausta, tietoa, taitoa, halua. Usein paljon tunnettakin. [...] Asenteiden muuttumiseen tarvitaan myös uusia lakeja, jotka ovat synkronisoitu peruslakimme syrjintäpykälän kanssa. Ja niitä tarvitaan pian.

Asenteiden suhteen on kiva olla Setassa ja kuulua vähemmistöön: on aina 10 vuotta edellä muita. Sellaiset asiat, jotka ovat meille itsestäänselvyyksiä, mainittakoon esimerkiksi ihmisten välinen tasa-arvo tai se, ettei erilaisuus tapa tai tartu, ovat normikansalle usein täysin utopiaa. Aluksi. Mutta hitaan [...] muokkautumisprosessin jälkeen hekin hiffaavat. [...]

Lain laatimisen lisäksi on tärkeää myös se pieni-suuri työ, jota teemme jokapäiväisessä elämässämme. Se on erityisen tärkeää. Seta ei yksin muuta maailmaa, ei edes Suomea. Me teemme sen yhdessä!”¹⁵⁹

¹⁵⁶ ”FINSEX: Seksuaaliasenteet”. Väestöliiton verkkosivut. <<https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/finsex-seksuaaliasenteet/>> [luettu 22.7.2024].

¹⁵⁷ Toimintasuunnitelma vuodelle 1999: 2 Syrjäytymisen ehkäiseminen sekä syrjintään puuttuminen. Edustajakokous 1998. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

¹⁵⁸ ”SETA seminaarissa: 20-vuotias etsii suuntaansa”, 15.

¹⁵⁹ Pöytäkirja 28.6.2000 – liite: Helsinki Pride 2000 1.7.2000 Kirsti Pohjanpää, puhe. Hallitus 5–10/2000. Kansio CC12, 369 SETA, TA.

Pohjanpään puheen ytimessä on kokemus siitä, että Seta on edelläkävijä ja että ”normikansa” seuraa Setan jalanjäljissä. Tällainen yhteishenkeä kohottava narratiivi voi näyttäytyä ulospäin ylimielisenä, mutta uskon tämän idean olleen hyvin laajalti jaettu Setan piireissä. Pohjanpää korostaa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen on itsessään, irrottamattomasti poliittista. Vaikka Seta pyrki työllään vähentämään yhteiskunnan hetero- ja cis-normatiivisuutta ja siten myös kvääriyden poliittisuutta, se on yhteiskunnassamme irrottamaton osa sateenkaariyhteisön arkea.

Aineiston perusteella myös Setan pelkkää olemassaoloa vaikeuksista huolimatta pidettiin yhdistyksen sisällä merkinä onnistumisesta ja vaikutusvallasta. Setan toimistosihteerinä 1990-luvulla toiminut Tiina Miettinen kuvaili *SETA*-lehden henkilöjutussaan, että ”Setassa on hienoa se, että niin monenlaiset ryhmät ovat onnistuneesti ajamassa yhteistä asiaa. Se on kansainvälisestikin harvinainen voimavara, josta voimme olla ylpeitä.”¹⁶⁰ Samaa painotti Lehtikuusi 20-vuotisseminaarissa kertoen, että muissa maissa ihailtiin Setan onnistumista yhdistää niin homot, lesbot kuin transsukupuoliset yhden ja saman järjestön alle.¹⁶¹ Tällaiset luonnehdinnat kertovat ennen kaikkea Setan aktiivien käsityksestä, että Setan työ itsessään oli tärkeää ja sillä oli vaikutusta paitsi ympäröivään yhteiskuntaan, myös itse sateenkaariyhteisöön.

Lopuksi on tarpeen huomioida, että Seta teki paljon muutakin kuin kehotuskiellon vastaista työtä 1990-luvulla. Kehotuskiellon vastainen työ nimettiin Setan toiminnan painopisteeksi 1990-luvun alussa, mutta mitä pidemmälle vuosikymmen kului, sitä pienemmäksi kehotuskiellon rooli Setan toiminnassa muuttui. Tätä selittää erityisesti rikoslain kokonaisuudistuksen eteneminen, eli aikaa ja resursseja jäi muuhunkin. 1990-luvun puolivälissä tärkeintä oli kehotuskiellon näkökulmasta vain varmistaa, että kokonaisuudistus etenisi ja saataisiin maaliin. Tällöin Seta keskittyi erityisesti samaa sukupuolta olevien parisuhteen virallistamiseen, ja sukupuolivähemmistöjen rooli yhdistyksen toiminnassa vakiintui erityisesti Transtukipisteen (nyk. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus) perustamisen jälkeen vuonna 1994¹⁶². Tutkielmani tarkoitus ei ole siis antaa kuvaa, että kehotuskiellon purkaminen olisi ollut Setan ainoa tai ensisijainen prioriteetti koko 1990-luvun ajan. Toinen mainitsemisen arvoinen asia on, ettei Seta luonnollisesti edusta kaikkia

¹⁶⁰ ”SETAkasvo: Seta-är-yy-Miettinen”, 45.

¹⁶¹ ”SETA seminaarissa: 20-vuotias etsii suuntaansa”, 15.

¹⁶² ”Toiminnastamme”. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen verkkosivut.

<https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/osaamiskeskus/toiminnastamme/> [luettu 6.8.2024]

seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia, aivan kuin muutkaan etujärjestöt eivät edusta esimerkiksi kokonaista ammatti- tai ihmisryhmää vaikka ne puhuvat usein koko ryhmän suulla. Setan toiminta onkin saanut osakseen paitsi kiitosta, myös kritiikkiä niin jäseniltä kuin Setaa ulkopuolelta seuranneilta.

Kysymys siitä, oliko kehotuskielto vain lain kuollut kirjain, on lopulta toisarvoinen - laki oli joka tapauksessa voimassa, ja sen koko olemassaoloa voidaan pitää moraalisesti kyseenalaisena. Se viesti kansalaisille, että tietynlaiset olemassaolon muodot ovat toivotumpia kuin toiset ja että homous on epäluonnollisuudessaan niin perverssiä, että siltä tulisi suojella etenkin lapsia ja nuoria. Se myös ristiriitaisuudellaan esti tai ainakin hankaloitti muiden sateenkaarioikeuksia edistävien lakien säätämistä, sillä mikä tahansa homouteen myönteisesti suhtautuva laki olisi silloin käynyt kehotuskieltoa vastaan.

Vuonna 2024 tulee kuluneeksi 25 vuotta kehotuskiellon purkamisesta ja 50 vuotta Setan perustamisesta. Erityisesti siksi tämän tutkielman tekeminen tuntuu merkitykselliseltä juuri nyt. Homoseksuaalisuuteen kehottaminen ei ole enää tänä päivänä rikos, mutta sateenkaarioikeudet puhuttavat yhä niin poliitikkoja, mediaa kuin Suomen kansaa. Samalla Seta jatkaa samojen oikeuksien ja arvojen puolustamista. Setassa, suomalaisessa Pride-liikkeessä ja sateenkaarioikeuksissa riittää tutkittavaa myös vastaisuudessa. 2000-luvun ensimmäisten vuosikymmenten askeleet eteen- ja taaksepäin sateenkaarioikeuksissa liittyvät historian sateenkaarevaan jatkumoon, jonka osa myös kehotuskielto oli. Tulevaisuus osoittaa, minkä suunnan tuo tie ottaa seuraavaksi.

Lähteet

Arkistolähteet

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

369 SETA

Kansio CA1

Yleiskokoukset 1990

Syyskokous 16.12.1990

Liite 4 Toimintasuunnitelma vuodelle 1991

Liite 6 Koulutustoiminnan kehittämisprojekti

Kansio CA2

Edustajakokous 1992

Valtakunnallisen SETA:n organisaatiomalli (1990-)

Toimintasuunnitelma vuodelle 1993

Edustajakokous 1998

Toimintasuunnitelma vuodelle 1999

Kansio CB1

Puitesuunnitelmatyöryhmän esitys valtuustolle 4.4.1992

Valtuuston kevätkokous 1996, 30.3.1996

Toimintakertomus vuodelta 1995

Kansio CC4

Hallitus 5/1993

Toimintakertomus vuodelta 1992, hallituksen esitys 20.4.1993

Kansio CC5

Hallitus 9/1994

Hallituksen kokous, pöytäkirja 5.6.1994

Liite 2 Lausunto seksuaalirikoksia koskevasta rikoslakiprojektin ehdotuksesta (7.5.)

Kansio CC6

Hallitus 13/1994

Pöytäkirja 6.9.1994

Liite: Paimenliitto ry:n julkilausuma, pj. Paul Tillilä,
15.8.1994

Liite: SMP:n eduskuntaryhmän varapuheenjohtaja
Marita Jurvan kirje 9.8.1994: Setat, kirkko ja hämät

Kansio CC8

Hallitus 14/1996

Hallituksen kokous, pöytäkirja 15.12.1996

Kansio CC9

Hallitus 10/1997

Hallituksen kokous, pöytäkirja 28.9.1997

Liite: Seta ry:n lausunto RL 17 ja 20 lukujen
uudistamisesityksiin HE6/1997 vp

Kansio CC10

Hallitus 6–7/1998

Hallituksen kokous, pöytäkirja 14.6.1998

Kansio CC12

Hallitus 5–10/2000

Pöytäkirja 28.6.2000

Liite: Helsinki Pride 2000 1.7.2000 Kirsti Pohjanpää,
puhe

Kansio CD1

Työvaliokunta 1990

Työvaliokunnan kokous 20.6.1990, kokousmuistio

Työvaliokunnan kokous 4.8.1990, kokousmuistio

Työvaliokunnan kokous 19.1.1991, kokousmuistio

Kansio DA2

Toimintakertomukset 1995, 1996, 1999, 2000

Seta ry:n toimintakertomus vuodelta 1999

Kansio DD1

Esite 1994

Kansio HB1

Kehotuskielto 1977

Julkilausuma

Kansio HB3

Kannanotot ym. 1993

Julkilausuma: Setan valtakunnalliset vapautuspäivät
Tampereella 11.-15.8.1993

Kansio F7

Saapuneet kirjeet 1990

Turun yliopiston ylioppilaskunta, kannanotto oikeusministeriölle
8.1.1991

Oikeus-lehti: Suomi jälkijunassa homojen oikeuksien
turvaamisessa

Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, kirje oikeusministeriölle
10.5.1990

Kansio F8

Saapuneet kirjeen tammi-elo 1991

Kannanotto 8.3.1991, Seta

Saapuneet kirjeet syys-joulu 1991

Setan kannanotto 6.5.1991: ”Seta kysyy: Löytyykö poliittista
tahtoa?”

Kansio F10

Lähetettyjä kirjeitä 1993

Vastine *Lauttasaari*-lehteen 17.8.1993Lehdistöaineisto

Griffith, Charles. “No sex please – we’re British”. *SETA*, 1/1991, 29.

Hentilä, Jorma. ”Elämme murrosvaihetta”. *SETA*, 4/1990, 49.

Hentilä, Jorma. ”Puoluesihteerit tentissä.” *SETA*, 1/1991, 6–7.

Hentilä, Jorma ja Jukka Nurmi. ”*SETA*-lehti – moitittu, joskus myös kiitetty”
(mielipidekirjoitus ja vastine). *SETA*, 4/1991, 32.

Huttunen, Salla. ”Ihmisoikeustaistelija Euroopassa”. *Z*, 6/1996, 26–28.

Hämäläinen, Veli-Pekka. ”Homopolitiikka Suomessa”. *SETA*, 4/1990, 48–49.

Härkönen, Reijo. ”Mitä virkaa SETAlla? Hyvästi!” *SETA*, 4/1990, 3.

Kivinen, Tiina. ”Setan linjasta ja linjaajista”. *SETA*, 5/1991, 9.

Nieminen, Harri. ”kehottaminen on yhä rikös”. *SETA*, 1/1991, 4–5.

Nurmi, Jukka. ”Ajattele itse. Itseäsi. *SETA*, 1/1991, 3.

- Nurmi, Jukka. ”SETA-lehti on PASKA”. *SETA*, 3/1991, 19.
- Nurmi, Jukka ja Hannele Schlizewski. ”Huomaamattomat homot”. *SETA*, 1/1991, 3.
- Nurmi, Jukka ja Hannele Schlizewski. ”SETA – Seksuaalinen tasapäisyys? (2. näytös)”.
SETA, 4/1991, 3.
- Saarinen, Terhi. ”Nuorten homojen ongelmia”. *SETA*, 2/1991, 12–15.
- Stålström, Olli. ”Kansalais-ETK perustettiin Prahassa”. *SETA* 1/1991, 36–38.
- ”Brittihallitus kiristää otetta”. *SETA*, 2/1991, 23.
- ””Homoseksuaalisuuteen voi johdattaa kehottamalla””. *SETA*, 3/1991, 5.
- ”Hovioikeuden päätös homojen kehoituskielto-oikeudenkäynnistä”. *SETA*, 2/1992, 27.
- ”Kehottamisesta raastupaan”. *SETA*, 4/1990, 29.
- ”Kehotuskielto ja ihmisoikeussopimus ristiriidassa”. *SETA*, 1/1990, 9.
- ”Kehotuskielto kumoon”. *SETA*, 3–4/1992, 4.
- ”Kehotuskielto käsittelyyn”. *SETA*, 3/1991, 5.
- ”Mielipide: Relax, Seta!” *SETA*, 4/1991, 28.
- ”Nimetön ”ilmianto””. *SETA*, 3–4/1994, 69.
- ”Ovatko jäät liikkeellä?” *SETA*, 3/1991, 4.
- ”Rikoslakityöryhmä: Erilliset suojaikärajat ja kehoituspykälä pois”. *SETA*, 1/1994, 4.
- ”Seksi sallitaan 16-vuotiaille, kehoituskielto jää historiaan”. *Z*, 4/1998, 6.
- ”SETA seminaarissa: 20-vuotias etsii suuntaansa”. *SETA*, 3–4/1994, 15.
- ”SETAkasvo: ”Seta-är-yy-Miettinen.” *SETA*, 1/1994, 45.
- ”SETA:n viesti Väyrykselle: Ihmisoikeudet esille Moskovassa”. *SETA*, 4/1991, 7.
- ”Suojaikärajoiden lasku lähestyy”. *Z*, 6/1996, 6.
- ”Tele syrjii erityisryhmiä: Tämän mainoksen takia Tele sulki homolinjat!” *SETA*, 2/1992, 27.
- ”Vapautuspäivien kannanotto, Turku 16.8.1990. Homo- ja lesbonuorille oikeus
seksuaalisuuteen”. *SETA*, 3/1990, 9.

Helsingin Sanomat, 1985.

Valtiopäiväasiakirjat ja Suomen laki

Ailio, Erkki ja Lasse Nikkarinen (toim.). *Suomen laki I*. 10. painos. Helsinki, Valtion
painatuskeskus, 1973.

Valtiopäivät 1962, asiakirjat.

Valtiopäivät 1970, liitteet I–XII b.

Valtiopäivät 1970, pöytäkirjat.
 Valtiopäivät 1982, pöytäkirjat.
 Valtiopäivät 1991, kansanedustajien aloitteet.
 Valtiopäivät 1991, pöytäkirjat.
 Valtiopäivät 1992, hallituksen esitykset.
 Valtiopäivät 1997, hallituksen esitykset.
 Valtiopäivät 1998, valiokuntien mietinnöt ja lausunnot.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. painos. Tampere: Vastapaino, 2011. Sähköinen ePub-versio.

Dür, Andreas. ”Measuring Interest Group Influence in the EU: A Note on Methodology”. *European Union Politics* 9 (4). SAGE Publications, 2008, 559–576.
 DOI: <https://doi.org/10.1177/1465116508095151>

Eskola, Jari ja Juha Suoranta. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998. Sähköinen ePub-versio.

European Union Agency for Fundamental Rights. *LGBTIQ equality at a crossroads – Progress and challenges*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024.

Hagman, Sandra. *Seitsemän kummaa veljestä: kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki: Gaudeamus, 2016.

Hekanaho, Pia Livia. ”Queer-teorian kummia vaihteita.” *Käsikirja sukupuoleen*, toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 2010, 144–154.

Helander, Voitto ja Harri Laaksonen. *Suomalainen kolmas sektori: Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 1999.

Heller, Michael. ”Rethinking Historical Methods in Organization Studies: Organizational Source Criticism”. *Organization Studies* 44 (6). SAGE Journals, 2023, 897–1002.
 DOI: <https://doi.org/10.1177/01708406231156978>

Jalonen, Johanna ja Milla Salin. ”Pitäisikö homoseksuaaleilla olla oikeus elää haluamallaan tavalla? Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta homoseksuaaleihin 2000-luvulla.” *Yhteiskuntapolitiikka* 85 (3), 2020, 259–270.

- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi: teorian, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 2016.
- Juvonen, Tuula. *Kaapista kaapin päälle: Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere: Vastapaino, 2016.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus, 2020.
- Karkulehto, Sanna. ”Queer-tutkimusta Suomessa”. *Käsikirja sukupuoliin*, toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 2010, 161–164.
- Lehtikuusi, Hannele. ”Vuoden kansalaiskeskustelu”. *Se vaan on näin: syrjintä – asenteet – lainsäädäntö*, toim. Vesa Turunen. Seta-julkaisu 10. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus ry, 1996.
- Mustola, Kati. ”Finland 1889–1999: A Turbulent Past”. *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842-1999*, toim. Jens Rydström ja Kati Mustola. Amsterdam: Aksant, 2007a, 215–250.
- Mustola, Kati. ”Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa”. *Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuoliyvähemmistöjen historiaa*, toim. Kati Mustola ja Johanna Pakkanen. Keuruu: Like, 2007b, 18–42.
- Paternotte, David. ”The NGOization of LGBT activism: ILGA-Europe and the Treaty of Amsterdam”. *Social Movement Studies* 15 (4). Routledge, 2016, 388-402.
DOI: <https://doi.org/10.1080/14742837.2015.1077111>
- Pirttijärvi, Anssi. *Asiallisen tiedon antaja: Seksuaalinen tasavertaisuus Seta ry. 1974–1981*. Pro gradu -tutkielma, Poliittikan tutkimuksen laitos, Turun yliopisto, 2011.
- Rastas, Anna. *Rasismi lasten ja nuorten arjessa: Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Sosiologian väitöskirja. Tampere: Tampere University Press, 2007.
- Rossi, Leena-Maija. ”Heteronormatiivisuus: käsitteen elämää ja kummastelua”. *Kulttuurintutkimus* 23 (3), 2006, 19–28, 73.
- Rydström, Jens. *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Amsterdam: Aksant, 2011.
- Rydström, Jens ja Kati Mustola. ”Introduction: Same-Sex Sexuality and the Law in Scandinavia 1842-1999”. *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in*

Scandinavia, 1842-1999, toim. Jens Rydström ja Kati Mustola. Amsterdam: Aksant, 2007, 13–40.

Taavetti, Riikka. ”Queer-historian avoimet menneisyydet”. *Menneet tulevaisuudet – Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018*, toim. Elina Hakoniemi & muut. Turku: Painosalama, 2018, 95–125.

Tepora, Tuomas, Mirkka Danielsbacka ja Matti O. Hannikainen. ”Johdanto: Tutkimuksen työkalut.” *Avaimia menneisyyteen: opas historiantutkimuksen menetelmiin*, toim. Mirkka Danielsbacka & muut. Helsinki: Gaudeamus, 2022, 6–17. Sähköinen ePub-versio.

Turunen, Vesa ja Kari Koivumäki. ”Seta ry:n kysely europarlamentin ehdokkaille: neljä viidestä tukee parisuhteen virallistamista”. *Se vaan on näin: syrjintä – asenteet – lainsäädäntö*, toim. Vesa Turunen. Seta-julkaisuja 10. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus ry, 1996.

Siisiäinen, Martti. ”Järjestöllinen pääoma Suomessa”. *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*, toim. Kaj Ilmonen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2000, 144–169.

Vuolanto, Ville. ”Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu”. *Historiallinen Aikakauskirja* 105 (3), 2007, 304–316.

Muut lähteet

Helsinki Pride -yhteisö, 2024. <<https://pride.fi/>>

Kansalaisyhteiskunta.fi, 2020. <<https://kansalaisyhteiskunta.fi/>>

Sateenkaarihistorian ystävät, 2021. <<https://sateenkaarihistoria.fi/>>

Seta, 2023. <<https://seta.fi/>>

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2024. <<https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/>>

Väestöliitto, 2017. <<https://www.vaestoliitto.fi/>>

Yleisradio, 2015. <<https://yle.fi/>>

Yleisradio, 2022. <<https://yle.fi/>>